

Natur & miljø

NATUR & MILJØ / 2-2010
ET MAGASIN FRA NORGES NATURVERNFORBUND

FOTO: FRANK LEUNG/ISTOCKPHOTO.COM

- [Selen: Havets ulv](#) side 19-21
- [Tog til flyet](#) side 4-5
- [Seier i retten](#) side 30-31

Hydro importerer flere hundre tusen tonn fra Russland:

HVITVASKER SKITTEN ALUMINIUM

Alle
batterier
materialgjenvinnes
ved ledende
europæiske
anlegg

- vi gjenvinner batterier

BATTERIRETUR®

Vi gjenvinner batterier

www.batteriretur.no

Utgever av Natur & miljø:

Norges Naturvernforbund
Grensen 9b, 0159 Oslo, Norge.
Besøksadresse: Grensen 9b, Oslo.
Tlf: 23 10 96 10
E-post: redaksjonen@naturvern.no
Telefaks: 23 10 96 11
Bankgiro: 7874.05.56028

Redaktør: Kristian Skjellum Aas
ka@naturvern.no

Journalister: Tor Bjarne Christensen
tbc@naturvern.no
Martin Ødegaard
mo@naturvern.no

Annonser: Kabate, tlf 22 59 91 80
Lay-out: Ketill Berger, Film & Form
og Kristian Skjellum Aas
Designmal: Gazette
Trykk: GRØSET™

Abonnement:

Institusjoner: kr. 700,-
Enkeltpersoner: kr. 320,-
Bestilles hos
medreg@naturvern.no
eller www.nogm.no

Naturvernforbundet innestår ikke
for miljøvennligheten til de bedrifter,
tjenester eller produkter som det
annonseres for i Natur & miljø.

BAKGRUNNSFOTO:
ERNST VIKNE/FLICKR.COM

INNHold: NR 2/10

”Hydro taler med to tunger. De skryter av at de lager verdens reneste aluminium, men sier ingenting om at en stor del av aluminiumen er produsert på en svært forurensende måte.”

Yngvild Lorentzen, leder for Norges Naturvernforbunds internasjonale prosjektavdeling, side 10

Sofiepris til Hansen side 4

Ta tog til flyet side 4-5

Skitten aluminium side 8-11

Klimakommuner side 12-13

Havets ulv side 19-21

Vant i Høyesterett side 30-31

FASTE SIDER

I korthet / side 6, 12, 18

Fotokonkurranse / side 22-23

Nytt fra Naturvernforbundet / side 30-33

Miljøagentene / side 36

Historie / side 38

Varm vinter side 6-7

Tro det eller ei: Årets vinter er en av historiens varmeste. Selv om Sør-Norge fikk kaldt vær, var det betydelig varmere enn normalt mange steder i verden, inkludert Nord-Norge og Svalbard.

FOTO: STEFAN COOK/FLICKR.COM

Forside: Rusals aluminiumsverk i Krasnojarsk. Foto: Ilja Najmusjin, SCANPIX

Neste Natur & miljø kommer i juni 2010.

LEDER

Havets ulv

I lange tider har det vært en etablert sannhet at selen ødelegger for fiskeriene. Derfor har norsk selvforvaltning vært mer preget av slakt enn reell forvaltning. Dette har ført flere selarter, blant annet steinkobbe som vi portretterer i dette nummeret, inn på den norske Rødlista over truede arter.

I år er det gitt grønt lys for å skyte 470 steinkobber. Arten er oppført som truet. Det forhindrer ikke at en rekke kommuner har satt skuddpremie på arten. Opp mot 700 kroner per sel kan man tjene på å ta av dage truede arter i Norge i dag. At kommuner i det hele tatt har lov til å utlyse skuddpremie på arter som er truet, er i seg selv uholdbart.

Verre er det at den norske politikken med langt større fangst av sel enn fagfolk anbefaler, for å sikre fiskebestander, er basert på en myte.

— Det er akkurat som hos ulven. Når bestanden vokser, blir det et hylekor som krever mer jakt. Men det er en myte at selen ødelegger fiskebestandene. Hvis sel og andre sjøpattedyr hadde spist så mye fisk som enkelte hevder, ville det ikke vært fisk igjen i havet, sier professor Karl Inne Ugland ved Universitetet i

Bergen.

Han mener fiskernes belastning er langt større enn selens. Kysttorsken, en annen truet art i deler av landet, ble det fisket 26 000 tonn av i 2008. Steinkobba tar, ifølge de nyeste og sikreste beregningene, 300 tonn årlig.

Kystselen ble totalfredet i Sør-Norge i 1973, på grunn av at den norske utryddelsespolitikken hadde vært hakket for effektiv. Frem til 1940 ble sel avlivet med kroker som ble satt ut på sva-berg, slik at selen kunne pines til døde etter en tur på land. Nå vokser bestandene igjen, og kravene om jakt dukker stadig opp.

Rovdyr konkurrerer med mennesker om ressurser vi ønsker, og er derfor lite velkommen blant deler av befolkningen. Like fullt er de en del av de naturlige økosystemene, både til lands og til vanns. Her har selproblematikken en parallell i ulvesaken. Norsk forvaltning av rovdyr må og skal basere seg på fakta og forskning, ikke føleri og fjas. Selen tar en forsvinnende liten del av fiskeressursene, sett i forhold til hva man trodde før. Da må politikken justeres etter dette. Et forbud mot skuddpremie på truede arter hadde vært en god begynnelse.

Togsatsinger etter 1990:

- Gardermobanen – betjening av flyplass
- Trondheim lufthavn Værnes stasjon – betjening av flyplass
- Dobbeltspor Brakerøya-Drammen – kapasiteten tatt opp av Flytoget, som nå har halvparten av alle lokale avganger Asker-Drammen
- Sandvika-Asker – mye av kapasiteten tatt opp av Flytoget
- Sandefjord lufthavn Torp stasjon – betjening av flyplass
- Sandeparsellen, Vestfoldbanen – raskere til Torp
- Marienborg og Rotvoll stasjoner, Trondheim – direkte rute fra Værnes til henholdsvis St. Olavs hospital og Statoil
- Ski-Moss, Østfoldbanen – raskere til Rygge
- Shuttlebuss Rygge – betjening av flyplass
- Nationalteatret stasjon 4 spor – mye av kapasiteten tas av Flytoget

Aktuelle planer fremover:

- Gevingåsen tunnel – raskere til Værnes
- Lysaker-Sandvika (under utbygging) – mye av kapasiteten tas av Flytoget
- *Oslo S-Ski – raskere til Rygge

Bybaner:

- Bergen – skal utvides til Flesland
- Stavanger – planlagt til Sola

Ingen kobling til fly:

- Finsetunnelen – ingen flykobling
- Stavanger-Sandnes – ingen flykobling

PÅ SKINNER TIL FLYET

FOTO: FLYTOGET.NO

Flytoget er en ren tilbringertjeneste til Oslo lufthavn Gardermoen. Nå mener pendlere at toget trenger regulær togtrafikk på pendlerstrekninger på Østlandet.

Mange steder i Europa har togtrafikken nærmest erstattet flyet. Men i Norge er det investert milliarder for at toget skal få deg raskere til flyet. Selv på pendlerstrekningene inn mot Oslo prioriteres flypassasjerene.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvern.no

Det er imidlertid vanskelig å finne eksempler på investeringer som gjør toget bedre rustet til å konkurrere med flyet. Siden 1990 er høyfjellsstrekningen på Bergensbanen oppgradert. Ellers har alle investeringer

gått til strekninger som ikke konkurrerer med fly, eller som har som hovedfunksjon å frakte folk til flyplasser.

NYE FLYSTASJONER

Gardermobanen kostet 7,7 milliarder 1999-kroner da den ble bygd. Dette tilsvarer

Sofiepris til Hansen

Sofieprisen for 2010 ble onsdag 7. april tildelt direktør James Hansen ved NASA Goddard Institute for Space Studies. Hansen har i flere tiår vært en av verdens fremste klimaforskere, og har stadig advart mot ødeleggende klimaendringer. Han er berømt for sin tale til den amerikanske Kongressen i 1988, der han var den første til å offisielt advare dem mot menneskeskapte klimaendringer.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvern.no

«Prisvinneren har gjennom flere tiår vært en av de viktigste internasjonale stemmene som uredd har varslet om planetens tilstand. Prisvinneren har inspirert til handling hos aktivister så vel som toppolitikere. Prisvinnerens budskap er særlig aktuelt akkurat nå, både for Norge og resten av verden», skriver Sofiestiftelsen i pressemeldingen om utdelingen.

James Hansen

Sofieprisen er en internasjonal miljøpris som ble innstiftet av forfatter Jostein Gaarder, og oppkalt etter hans roman «Sofies verden». Et styre på 13 personer, ledet av Nina Drange, bestemmer hvem som skal tildeles prisen. Prisen er på 100 000 amerikanske dollar, og vil bli delt ut senere i år ved en tilstelning i Oslo.

Årets prisvinner Hansen var sist i Norge i fjor, da han holdt et foredrag i Polyteknisk forening. Der tok han til orde for tiltak som faktisk reduserer mengden klimagasser i atmosfæren, og markerte sterk skepsis til kvotehandelssystemer. Han mener disse vil være ineffektive, og ikke vil gi sterk nok eller rask nok reduksjon av utslippene. Hansen ønsker i stedet en internasjonal avgift på klimagassutslipp som belastes forurenseren, og som deretter redistribueres til skatteytterne. På den måten straffes de som slipper ut mest, mens de som slipper ut lite tjener på systemet.

– Et slikt system vil kunne komme på plass i løpet av ett år. Et kvotehandelssystem vil kanskje ta ti år å få på plass, sa Hansen til Aftenposten da.

nær 9,5 milliarder kroner i dag. Totale investeringer i hele jernbanenetten i Norge var på 8,2 milliarder for de tre årene fra 2006 til 2008.

I tillegg til den enorme investeringen på Gardermobanen, er det bygd nye stasjoner ved Trondheim lufthavn Værnes og Sandefjord lufthavn Torp. En shuttlebuss er startet mellom Rygge stasjon og Moss lufthavn. Det planlegges også bybaner i både Stavanger/Sandnes og Bergen, som skal frakte folk til flyplassene.

FLYTOGET TAR KAPASITET

På strekningen mellom Drammen og Oslo er jernbanenetten bygd ut de siste årene, med dobbeltspor mellom Brakerøya og Drammen samt ny linje mellom Sandvika og Asker. Den nye linjen mellom Lysaker og Sandvika vil stå ferdig neste år. På denne strekningen opptar Flytoget til Gardermoen store deler av kapasiteten. Dette toget kan bare brukes til og fra flyplassen, mens lokal togene på samme strekning har kapasitetsproblemer.

ETTERLYSER BEDRE STYRING

Mellom Drammen og Asker, på vei mot Oslo, har lokal- og regiontogene tre avganger i timen med noen få ekstraavganger i rushtiden. Flytogene, som kun kan brukes hvis man skal reise til Gardermoen, har også tre avganger i timen. Det vil si at halvparten av kapasiteten for persontrafikk på denne strekningen opptas av rendyrkede flytog.

– Det ser ut som om togpassasjerer som skal ut og fly prioriteres. Lokaltogene er smekk fulle, mens Flytoget kjører nesten tomt forbi. Mange lurer på hva vitsen er, sier Erling Havik, leder i Eiker pendlerforening.

Han etterlyser bedre styring av jernbanetilbudet, og mener Flytoget bruker kapasitet som kunne ha vært brukt til å gi reisende på hele Østlandet et bedre tilbud.

– To av de tre vanlige togene som kjører fra Drammen mot Oslo fortsetter også til Gardermoen, og er langt billigere enn Flytoget. Jeg skjønner ikke at det kan svare seg å kjøre flytog hvert 20. minutt, sier Havik.

– SKULLE GJERNE HA KONKURRERT

– Vi skulle gjerne ha konkurrert med fly på lange strekninger, istedenfor å være tilbringertjeneste. Vi har tog som kunne ha kjørt raskere enn dagens fly fra sentrum

Bybanen i Bergen skal frakte folk til Flesland.

til sentrum både fra Oslo til Kristiansand, Bergen og Trondheim hvis banen var god nok til det, sier informasjonssjef Preben Colstrup i NSB.

– Men vi må forholde oss til virkeligheten vi har. Så får vi forsøke å levere så godt vi kan, sier Colstrup.

Han er imidlertid kritisk til at store deler av kapasiteten på de tunge pendlerstrekningene rundt Oslo opptas av Flytoget.

– Man må spørre seg om man har tenkt gjennom konsekvensen av en slik bruk av kapasiteten. Vi forbereder oss på å levere et bedre tilbud fra 2012, med flere og jevnere avganger på det sentrale Østlandet. Samtidig har NSB tilbringertrafikk til flyplasser over hele landet, med buss mellom stasjoner og flyplasser, forteller Colstrup.

TRE PÅ TOPP 20

Både Oslo-Trondheim, Oslo-Bergen og Oslo-Stavanger er blant de 20 mest trafikkerte flyrutene i Europa. Blant strekningene på denne lista er det etablert høyhastighetstog på hele eller deler av strekningen på 12 av rutene, og disse opplever til dels stor nedgang i flytrafikken. Europas mest trafikkerte strekning, mellom Madrid og Barcelona, opplevde 24 prosent nedgang i flytrafikken i 2008 etter åpning av høyhastighetsbane. Strekningen mellom Madrid og Malaga hadde 27 prosents nedgang, og forsvant ut av topp 20-lista, ifølge tall fra Eurostat og Framtiden i våre hender. Høyhastighetstog er fortsatt på skissestadiet i Norge, bortsett fra Gardermobanen som ikke har som formål å redusere flytrafikken, men å frakte folk til flyet.

FOTO: BÅRD AASE/FICKR.COM

Ekspløsiv økning i bilsalg

Nybilsalget i Norge økte med 51 prosent i mars i år sammenlignet med mars i fjor. Det viser tall fra Opplysningsrådet for Veitrafikken. I tillegg har bruktbilimporten økt med 55 prosent i samme tidsrom. Årets marstall for nybilsalg ligger 27,6 prosent over den tidligere rekordmålingen, skriver VG.

FOTO: ALEX/FLICKR.COM

Retten skeptisk til rullebane

Høyesterett i Storbritannia ber om at planene for en tredje rullebane på Europas største flyplass Heathrow må justeres i forhold til Storbritannias klimapolitikk. De konservatives leder David Cameron, som er motstander av en ny rullebane, ber nå om at prosjektet skrinlegges. Labour-statsminister

Gordon Brown ønsker likevel å fortsette planleggingen.

– En ny rullebane vil hjelpe oss å sikre arbeidsplasser og understøtte økonomisk vekst, sa Brown til The Guardian.

Miljømotstanden mot en tredje rullebane er sterk, og har til nå blant annet omfattet en stor klimaleir i området der rul-

lebanen er planlagt, infiltrasjon av kampanjegrupper som BAA, det britiske svaret på Avinor, er mistenkt å stå bak, og vaniljesauskasting på ministre.

Stevner Miljøverndepartementet

Organisasjonen «Bevar Dovrefjell mellom istidene» har stevnet Miljøverndepartementet for retten for å hindre at hytta Snøheim blir turisthytte med 80 sengeplasser. Departementet har godkjent en utbygging og bruk av hytta, men organisasjonen mener dette kan ha store konsekvenser for nasjonalparken og villreinstammen. Det melder Adressa.no.

KALDT

Vinteren 2009/2010 var en av de varmeste noen-sinne. Selv om Sør-Norge hadde en kald vinter, er det dessverre ingen grunn til å avblåse den globale oppvarmingen.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvern.no

Forskjellige meteorologiske institutter plasserer vinteren 2009/2010 som en av de varmeste i historien. Avhengig av hvilket institutt du sjekker, kommer vinteren et sted mellom 2. og 5. plass i perioden siden globale temperaturmålinger ble mulig (1880-tallet).

Men varmen var fordelt på en svært uvanlig måte. I hele Sør-Norge var det kaldere enn normalt, noe som ga en gnistrende skivinter. Bergen hadde for første gang i historien snø på bakken i over 3 måneder i strekk, og hele kysten fra svenskegrensen til Trøndelag hadde mer snø enn normalt. Samtidig fikk høyfjellet langt mindre snø enn vanlig. Svalbard fikk en eksepsjonelt mild vinter, og flyplassen var stengt i flere døgn på grunn av det glatte føret. I januar var middeltemperaturen i Longyearbyen en grad høyere enn tilsvarende temperatur i Oslo, noe som er åtte grader varmere enn normalt.

BERGEN GA BORT REGNET

Sørlige deler av Europa, samt Arktis, har fått regnet som normalt faller over Vestlandet og De britiske øyer. Bergen hadde bare en fjerdedel av normalnedbøren i vinter, noe som førte til vannrasjonering i mars. Globalt sett var det ekstremt varmt i Arktis og langs den amerikanske vestkysten, samt i Nord-Afrika og Midt-Østen. Den amerikanske østkysten var derimot kaldere enn normalt.

– Variasjoner i været er det normale. Slik har det vært og slik vil det være. Selv i en tid med økende temperaturer både globalt og regionalt, opplever vi kalde vintre, skriver Helge Drange fra Bjerknæssenteret og Inger Hanssen Bauer fra Meteorologisk institutt i en artikkel i bladet Klima.

VI LEGGER TIL RETTE FOR DE SOM KOMMER ETTER!

WWW.CHILDEPROFUND (2010) (353)

HRS

DET FINNES IKKE AVFALL - KUN RESSURSER | WWW.HRS.NO

? IKKE OVERALT!

(FOTO: STEFAN COOK/Flickr.com)

Isbjørnene på Svalbard opplevde en av de varmeste vintrene noensinne. Det samme gjorde Finnmark, Øst-Canada, Nord-Afrika og Midt-Østen.

FORTSATT MINKENDE GAMMELIS

I mars kom det en kuldeperiode helt i nord, noe som førte til at issmeltingen i Arktis lot vente på seg. Det gjør at flaten som er dekket av is har vært større enn på en del år, og er 670 000 kvadratkilometer større enn i 2006. Dette er likevel 650 000 kvadratkilometer mindre enn normalen i perioden 1971–2000.

Det amerikanske National Snow and Ice

Data Center (NSIDC) melder at mengden virkelig gammel is i Arktis fortsatt er minkende, men at de siste to–tre årene har vært en viss økning i mengden is som overlever sommeren. NASA-prosjektet IceBridge skal foreta målinger av tykkelsen av den arktiske isen i april.

KLIMA = 30 ÅRS GJENNOMSNIITT

Hva sier dette oss om global oppvarming?

Ikke så mye. Selv om flere befolkningsrike områder har vært kaldt, er jorda fortsatt inne i en ekstraordinært varm periode. For å se realitetene i klimadebatten er det viktig å huske forskjellen mellom vær og klima, påpeker klimaekspert og oseanograf Cecilie Mauritzen ved Meteorologisk institutt..

– Klimaet er gjennomsnittet av været.

Klima er det vi forventer, det store gjennomsnittsbildet, mens vær er det vi får, lokalt, til en gitt tid. Klima er definert som 30-årgjennomsnittet av været, og for tiden sammenligner vi med perioden fra 1961 til 1990, forteller Mauritzen.

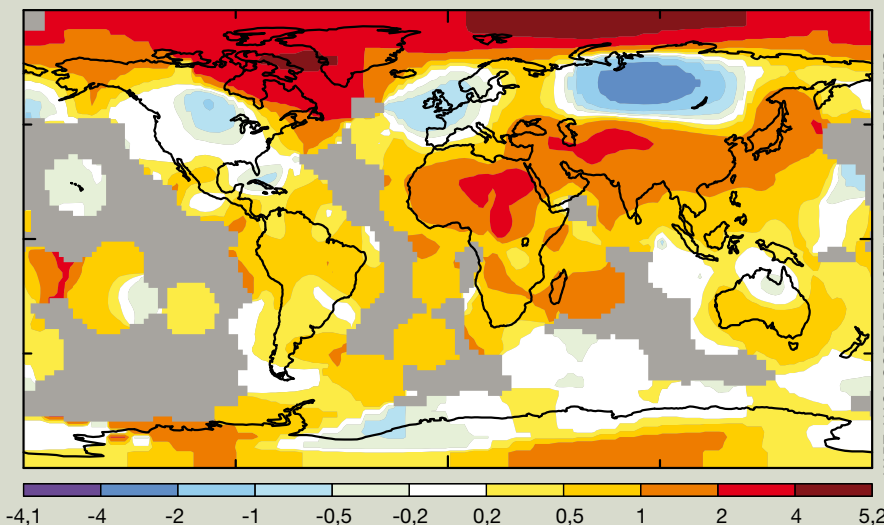
Som de fleste vet, er det umulig å varsle været med noe sikkerhet for mer enn en uke frem i tid.

– Men likevel kan vi si noe om hvordan vi forventer at gjennomsnittet skal utvikle seg. Vi vet for eksempel at det blir varmere på sommeren enn på vinteren. Det er en klimatisk endring, sier Mauritzen.

Ved global oppvarming er det altså gjennomsnittstemperaturen ved alle målestasjoner i verden som stiger over tid. Dette utelukker ikke store svingninger i været. Faktisk mener FN's klimapanel at været vil bli mer variert, med større svingninger i både temperaturer, nedbør og stormer, ved et varmere klima. At Sør-Norge hadde en kald vinter, avblåser ikke klimaendringene.

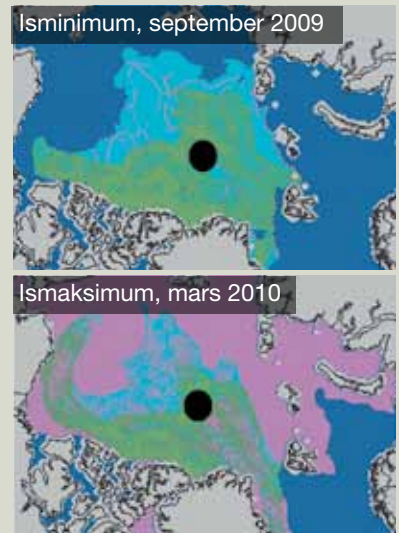
Vintertemperaturene

Avvik i forhold til normaltemperaturen i desember, januar og februar i vinter. Normalperioden er middeltemperaturer 1961–1990.

KART: NASA GODDARD INSTITUTE FOR SPACE STUDIES

Isutbredelsen i Arktis

KART: NSIDC

RENVASKER SKITT RUSSISK ALUMINIUM

Skitten aluminium fra Russland blir til «verdens reneste aluminium» i Norge. Nesten 15 prosent av Hydros aluminium stammer fra russiske aluminiumsverk. Ifølge en ny rapport skaper anleggene alvorlige miljø- og helseproblemer i en rekke russiske byer.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvern.no

Brusbokser, tuber, folie og leverpostei-bokser. Se deg om. Aluminium omgir oss på alle kanter. Takrenner, krykker, sykkelrammer. Hydro har lenge hevdet at de leverer verdens reneste aluminium, og vi har kunnet spise vår leverpostei med god samvittighet.

Nå viser det seg at det importeres betydelige mengder aluminium fra det russiske gigantselskapet RUSAL. I 2008 ble det hentet inn 322 000 tonn russisk aluminium til Norge, hvorav 226 000 tonn havnet hos

Hydro. I fjor importerte Hydro 216 000 tonn. Det tilsvarer nesten 15 prosent av Hydros samlede produksjon samme år.

Dette er aluminium som er produsert på en langt mer forurensende måte enn den norske. Rapporten *Environmental and Health effects of RUSAL activities in Russia*, som Norges Naturvernforbund står bak, viser hva årtier med utslipp av miljøgifter og dumping av farlig avfall har medført. Rapporten forteller om hjerneskerader hos nyfødte, ødelagte tenner, skjelettsykdommer, skader på nervesystem og omfattende miljøødeleggelser. Likevel er alle alumini-

TEN UM

Hydro Aluminium Årdal. Hydro importerte 216 000 tonn aluminium fra Russland i 2009. Dette er aluminium som er produsert på en langt mer forurensende måte enn Hydros egen.

FOTO: NORGES NATURVERNFORBUND

En massiv fylling med katodeavfall fra aluminiumsverket i Nadvoitsy er anlagt ved dette våtmarksområdet. Fluorforbindelser fra avfallet har forårsaket store miljødelegelser og alvorlige helseplager.

umsverkene til RUSAL sertifisert av Det Norske Veritas.

RENVASKES I NORGE

Renvasker norske selskap skitten russisk aluminium? Yngvild Lorentzen leder Internasjonal prosjektavdeling i Norges Naturvernforbund. Hun er ikke i tvil.

– Hydro taler med to tunger. De skryter av at de lager verdens reneste aluminium, men sier ingenting om at en stor del av aluminiumen er produsert på en svært forurensende måte. Ja, man kan godt si at de renvasker skitten russisk aluminium, sier Lorentzen.

Hun har selv vært ved RUSALs aluminiumsverk i Nadvoitsy i Karelens og sett forurensningen med egne øyne.

– Vi slapp ikke inn i selve aluminiumsverket, men dro og så på fyllinger i områdene rundt. Spesielt ett sted gjorde sterkt inntrykk. Ved et våtmarksområde var det en diger fylling på størrelse med en fotballbane. Der lå katodeavfall fra brennovenner spredd i et cirka to meter høyt lag. På

toppen hadde de forsøkt å dekke det til med sand, forteller Lorentzen.

FORURENSER DRIKKEVANNET

Katodeavfallet inneholder fluorforbindelser, som i flere tiår har forurenset drikkevannet i Nadvoitsy, ifølge rapporten. Medisinske undersøkelser fra begynnelsen av 1990-tallet viser høye forekomster av luftveisplager, problemer med blodsirkulasjon og skader i urinveier og kjønnsorganer hos barn og unge. Omtrent halvparten av innbyggerne i regionen fikk påvist fluorskader på tennene. Hele 93 prosent av tolvåringene hadde slike tannskader. Mengden spontanaborter og dødfødsler var flere ganger høyere enn det russiske gjennomsnittet. Antall babyer med misdannelser var nesten 17 ganger høyere. Oppdatert informasjon om helseeffekter og miljøpåvirkning finnes, men verken RUSAL eller Det Norske Veritas har villet offentliggjøre den. Ifølge rapporten er ikke forholdene særlig mye bedret i dag. Anlegget drives fortsatt uten renseanlegg og RUSAL opplyser ikke hva de gjør med katodeavfallet.

ØKOLOGISK KATASTROFESONE

Anlegget i Nadvoitsy er ganske lite sammenlignet med det som ligger i Bratsk i Irkutsk-regionen. Verket er et av verdens største med en kapasitet på 980 000 tonn aluminium årlig. Flere årtier med store utslipp har forvandlet områdene rundt til en økologisk katastrofeson, ubeboelig for mennesker. Forholdene var så ille at man måtte flytte folk fra området. En undersøkelse Universitetet i Bratsk gjorde i 2005 viser at barna i Bratsk fortsatt utsettes for alvorlig forurensning.

I Krasnojarsk produserer de 950 000 tonn årlig. Her har man målt svært høye nivåer av hydrogenfluorid i omgivelsene rundt anlegget. Det har medført økt hyppighet av hudutslett, anemi, halslidelser og lungebetennelse. Problematiske svangerskap og hjerneskader hos nyfødte er ikke uvanlig, står det å lese i rapporten.

– MÅ STANSE IMPORTEN!

Lorentzen har en klar oppfordring til Hydro.

Fakta

RUSAL og Hydro

- RUSAL er verdens nest største aluminiumsprodusent
- RUSAL produserer 4,4 millioner tonn aluminium årlig
- RUSAL opererer i 19 land og har 90 000 ansatte
- Hydro produserte nesten 1,5 millioner tonn aluminium i 2009
- Hydro importerte 216 000 tonn aluminium fra RUSAL i 2009
- Hydro importerer også aluminium fra andre land, blant dem Mosambik og Island

Kilder: Norges Naturvernforbunds rapport Environmental and Health effects of RUSAL activities in Russia og Hydro.

– Hydro kan ikke fortsette å importere skitten aluminium. Som ansvarlig selskap må Hydro kreve at RUSAL renser sine utslipp og rydder opp i fyllinger med farlig

avfall. Skjer ikke dette, må importen stoppe, sier Lorentzen.

Naturvernforbundet har laget rapporten i samarbeid med den russiske miljøorganisasjonen Ariston, som lenge har kjempet mot forurensningen fra aluminiumsverket i Nadvoitsy.

Andrej Koslovitsj er leder i Ariston og bor ved aluminiumsverket i Nadvoitsy. Han ber Norge stanse importen av det russiske aluminiumet straks.

– Norges import av russisk aluminium skjer på bekostning av helsen til russiske barn, sier Koslovich.

Organisasjonene har samlet informasjon om miljø- og helseskader ved fem av RUSALs aluminiumsverk. Tilgangen på offentlige rapporter og analyser har vært svært begrenset. Rapporten støtter seg blant annet på informasjon fra lokale miljøorganisasjoner, undersøkende journalister og internasjonale rapporter.

RUSAL HEVDER DE SATSER PÅ MILJØ

RUSAL oppfatter situasjonen på en ganske annen måte. På sine nettsider hevder selskapet å være å være ledende innen miljø og sosiale forhold. RUSAL har som mål å redusere sine utslipp med 50 prosent, og hevder at 80 prosent av elektrisiteten de bruker kommer fra vannkraft. Alle aluminiumsverkene og syv av raffineringene deres er dessuten sertifisert etter ISO 14001-stan-

FOTO: NORGES NATURVERNFORBUND

Utslipp fra aluminiumsverket i Nadvoitsy har ført til omfattende tannskader. En undersøkelse fra 1990-tallet viste fluorskader på tennene til 93 prosent av tolvåringene i regionen.

darden av Det Norske Veritas.

Naturvernforbundet mener at sertifiseringsringen knapt er verdt papiret den er skrevet på.

– Det holder ikke å skjule seg bak ISO 14001. Sertifikatet blir misbrukt som en miljøsertifisering. I realiteten er det bare en opplisting av hvilke planer selskapet har. Det Norske Veritas har verken målt eller godkjent utslippene fra RUSALs anlegg, sier Lorentzen.

Hydro vil ikke boikotte

Hydro kjøper aluminium fra Russland fordi det er lønnsomt. Noen boikott vil de ikke være med på.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvern.no

– Vårt inntrykk er at RUSALs nye aluminiumsverk er vesentlig bedre enn de gamle. Vi kjøper fra verk som har ISO-miljøsertifisering. Vi legger hovedvekten på at det skjer en positiv utvikling, og det mener vi å registrere, sier informasjonssjef Thomas Knutzen i Hydro Aluminium.

Han forteller at Hydro kjøper aluminium fra Russland og andre kilder fordi det er økonomisk og energieffektivt å blande

inn kaldt metall i varmt flytende metall når man støper ut legerede produkter. Hydro kjøper ikke bare fra Russland. Metallverk i blant annet Mosambik og Island leverer aluminium til det norske selskapet.

– Hydro hevder å ha verdens reneste aluminium. Blir det ikke å føre kundene bak lyset når en vesentlig del av aluminiumet deres er produsert på en langt mer forurensende måte?

– Vi har aldri lagt skjul på at vi importerer aluminium fra Russland og andre kilder. Vi gir våre kunder full dokumentasjon om varen de kjøper, sier Knutzen.

Hydro kommer ikke til å

slutte å kjøpe russisk aluminium.

–Vi tror ikke på boikott. Vårt siktemål er at RUSAL, som nå er medlem av internasjonale aluminiumsorganisasjoner, gjennom samarbeid og utveksling av informasjon om miljø og sikkerhetsforhold, skal bevege seg i riktig retning, sier Knutzen.

Hydro har ikke hatt anledning til å sette seg inn i Naturvernforbundets rapport, men hevder at de har funnet feil. Der står at aluminiumsforgiftning bidrar til demens og muligens kan føre til Alzheimers sykdom.

– Vi reagerer på påstanden om «common health effects» og referansen til blant annet

FOTO: NORSK HYDRO

Informasjonssjef Thomas Knutzen i Hydro Aluminium forteller at de legger hovedvekten på at det skjer en positiv utvikling ved RUSALs aluminiumsverk.

Alzheimer. Her settes det fram påstander som er tilbakevist i seriøs faglitteratur på området. Vi behøver ikke gå noe grundigere inn i rapporten for å se denne feilen, sier Knutzen.

MANGLER KLIMA-PLANER

- Kommuner med klimaplan
- Kommuner med vedtak om å lage klimaplan
- Kommuner uten vedtak om klimaplan

Innen 1. juli skal alle norske kommuner ha opprettet egne energi- og klimaplaner. To måneder før fristen går ut mangler 2 av 3 en plan for hvordan klimagassutslippene i kommunen skal ned.

Tekst: MARTIN ØDEGAARD
redaksjonen@naturvern.no

– Det er vanskelig å si hvor mange kommuner som har en plan under utarbeidelse, men det er uansett mange kommuner som ikke vil ha en klimaplan klar til fristen, sier Audun Randen Johnson, energirådgiver i Naturvernforbundet.

Han mener det er problematisk at mange ikke har startet prosessen, for dette har vært snakket om i mange år.

At alle kommuner skal ha en klima- og energiplan er hjemlet i Plan- og bygningsloven. En slik plan er for mange kommuner et viktig første steg mot klimakutt. I slutten av april er status at 148 kommuner har plan, 228 kommuner har vedtak om å lage en plan, mens 55 ikke en gang har et slikt vedtak.

INGEN SANKSJONER

Enova har en ordning med støtte til utarbeidelse av klimaplaner til de som søker innen 1. juli 2010, men støtten faller bort etter denne datoen.

Miljøvernminister Erik Solheim har uttalt at han forventer at alle kommuner gjennomfører klima- og energiplanlegging innen 1. juli. Likevel er det ingen sanksjoner for de som ikke har noe klart på denne datoen.

– Det er langt enklere å redusere utslippene dersom man har en plan, men samtidig får det ingen konsekvenser dersom

de ikke gjør det. Annet enn økte utslipp, sier Randen Johnson.

KUTT VIKTIGST

Minst like viktig er det at planene fører til faktiske utslippsreduksjoner.

– Vi mener ikke at alle skal ha en plan for enhver pris, det er viktigere at man har et ambisiøst mål og en handlingsplan med konkrete tiltak som skal gjennomføres, sier han.

Han mener at utslippene fra norske kommuner ikke er i nærheten av det de skal være. Naturvernforbundet sier at Norge må redusere sine utslipp med 40 prosent innen

2020, og mener at det samme må gjelde for kommunene.

– Det må være samsvar mellom nasjonale og lokale myndigheter, men kommunene har en rekke muligheter til å minke utslippene lokalt.

Randen Johnson sier at mange av planene som finnes er dårlige på konkrete tiltak.

– Det er ikke klart hva som faktisk skal gjøres, og det følges ikke opp med bevilgninger. En plan i seg selv fører ikke til mindre utslipp – det er de konkrete tiltakene som gjør. I dag er det for mange planer som ligger skjult i skuffer.

– Det er viktigere at man har et ambisiøst mål og en handlingsplan med konkrete tiltak som skal gjennomføres, sier energirådgiver i Naturvernforbundet Audun Randen Johnson.

FOTO: JENS-CHR. STRANDOS/FLICKR.COM

Ordfører Roar Jonstang på Nøtterøy leder en av kommunene som har utarbeidet planer for klimakutt

TVERRPOLITISK RÅD

Leder for Naturvernforbundet i Vestfold, Øyvind Johnsen, har arbeidet med klima- og energiplaner i sin hjemkommune Nøtterøy. Han sier Naturvernforbundet ble invitert av kommunen til å sitte i klimarådet. I rådet, som ledes av Høyre-ordfører Roar Jonstang, sitter det representanter fra ulike partier i tillegg til næringslivet, velforeninger og miljøbevegelsen.

– Det er veldig positivt at kommunen har tatt dette opp og ønsker et tverrpolitisk klimaråd, sier Johnsen.

FOR LITE AMBISIØS

Johnsen sier at det som er positivt med planen til Nøtterøy er at de åpenbart ikke har tenkt å la den ligge i skuffen.

– Og når det gjelder kontakt med, og det å engasjere befolkningen, er Nøtterøy absolutt et eksempel til etterfølgelse.

Nøtterøy kommune har satt klare mål i klimaplanen sin, men Johnsen mener de ikke er spesielt ambisiøse. Han mener generelt at alle Vestfold-kommunene kunne ha satt seg strengere utslippsmål.

– Vi mener Nøtterøy absolutt kunne lagt lista høyere, men det er noe vi skal prøve å få til i det videre arbeidet.

Johnsen sier det har vært snakket om oljefyr, og håper blant annet på velvilje til Naturvernforbundets oljefriprosjekt. Han mener det viktigste framover blir å få til handling med klimaplanen, og ikke bare ord.

Vil du telle otere?

Frister det med en karriere som oterteller? Nå skal oterbestanden i Sogn og Fjordane telles, i et prosjekt regissert av Artsdatabanken. Oteren dreper mye laks i laksetrappene i fylket, sier Svein Arne Forfod i Artsdatabanken til NRK Sogn og Fjordane.

– Oteren har lenge vært en truet art, men blir det for mange av den tar den for mye fisk. Derfor må vi nå se på om oterbestanden bør reduseres, sier Forfod.

FOTO: KEVEN LAW/FLICKR.COM

Starter vindutbygging i april

Høg-Jæren Energipark har tatt finansieringsbeslutning, og vil starte utbyggingen av vindmøller på Høg-Jæren i april. Det melder Teknisk Ukeblad.

– Nå er det full fart fremover, sier daglig leder Lars Helge Helvig i Jæren Energi, som er konsesjonssøker.

Vindenergianlegget har mott

skepsis både fra naboer og Norges Naturvernforbund, som opprinnelig krevde planene skrinlagt.

Vei-krangel

«Nye veier gir høyere utslipp», sier Transportøkonomisk institutt (TØI). «Nei, nye vegger gir lavere utslipp», sier SINTEF. Forsker Børge Bang ved SINTEF Transportforskning omtaler TØIs rapport som «feil og unyansert», mens Arvid Strand ved TØI mener Bangs kritikk er tydeligvis basert på meget overfladisk lesing av TØI-rapporten». Forskningsmiljøene er splittet, skriver Teknisk Ukeblad.

SINTEFs rapport ble bestilt fra Opplysningsrådet for vegtrafikken, mens TØIs rapport er et svar til SINTEFs, initiert av Vegdirektoratet.

 Fred. Olsen & Co.

Fred Olsens gate 2

0107 Oslo

Tlf.: 22 34 10 00

Telefax: 22 41 24 15

 IRIS
SALTEN

Hvithval.

FOTO: JOSÉ CARLOS PIRES PEREIRA/ISTOCKPHOTO.COM

TRUET AV KLIMAENDRINGER

Den internasjonale rødlista for truede arter (IUCN) har plukket ut ti arter de mener er spesielt truet av klimaendringer. Og blant disse ti flaggskipartene fra hele verden finnes halvparten i Norge.

Tekst: MARTIN ØDEGAARD
redaksjonen@naturvern.no

Mange av artene er allerede truet av andre grunner, som overbeskatning og ødeleggelse av leveområder. Men for disse ti kommer klimaendringene i tillegg som en betydelig trussel.

Dette er ti «flaggskiparter» som kan

belyse hva klimaendringene gjør med ulike arter rundt om i verden.

HVITHVAL

Issmelting i Arktis kan påvirke hvithvalen ved at mennesker får større tilgang til områdene den lever i, ifølge IUCN-rapporten. Mindre is kan også bety mer skipstrafikk,

som igjen fører til mer forurensning og støy som kan føre til nedgang i bestanden.

Det finnes en koloni på rundt 10 000 hvithval ved Svalbard, og innimellom kommer den helt inn mot finnmarkskysten.

FJELLREV

Snøsmelting i Arktis kan være dårlig nytt

Fjellrev.

for fjellreven, ifølge IUCN. Den er allerede blant de aller mest utrydningstruede artene i Norge, og et varmere klima gjør at konkurrenten rødreven føler seg mer hjemme lenger nord.

LAKS

Også villaksen trues av klimaendringene på grunn av at snøsmeltingen skjer tidligere. Dette øker vinterflommene i elver, noe som fører til at vannet skurer bunnen av elvene når lakseyngel og lakseeegg er sårbare, ifølge IUCN-rapporten. Flommer om sommeren vil i sin tur kunne føre til mindre ferskvannshabitat for laksen.

RINGSSEL

På samme måte som isbjørner er ringseler avhengig av sommerisen i Arktis for overlevelse. Og ingen vet hva som skjer med disse artene dersom isen forsvinner. Dette er en

Ringsel

av grunnene til at ringselen sammen med mange andre polare arter er på listen over flaggskiparter.

Ringselen finnes rundt Svalbard og Jan Mayen og er hovedføden til isbjørnen.

Staghorn-koraller.

KORALLREV

Staghorn-koraller, som lever i tropiske farvann, er på lista. Men også korallrevene som finnes utenfor Norge er i fare.

Forurensning og trålfiske av havene er trusler mot korallrevene som finnes utenfor norskekysten, sammen med global oppvarming.

De andre flaggskipartene på lista er keiserpingvin, klovnefisk, Quiver tre (Kokerboom), havlærskilpadde (verdens største skilpaddeart) og koalbjørner.

– Det er horribelt at idioter som de skyter fugler som vi legger ned så mye jobb i å beskytte.

Miljøvernminister Kate Wilkinson i New Zealand etter at fem norske menn la ut skrytvideo om ulovlig jakt på Sørøya i landet. (Dagbladet.no)

– Miljø er selve kroneksemplet på et område hvor det uregulerte markedet ikke fungerer godt.

Professor emeritus Agnar Sandmo ved Norges Handelshøyskole. (Forskning.no)

– Knarvik er i ferd med å utvikla seg til by. Med så mange menneske som etter kvart bur i dette området er det heilt naturleg at bybana blir forlenga hit.

Leder i planutvalget i Lindås kommune, Øystein Moldekleiv (Frp)... som representerer et parti som er mot hele bybaneprojektet. (Nordhordland)

– Forfallet skjer raskere enn det vi har forutsett. Det kan være slik at jernbanens infrastruktur er på tampen av sin levetid.

Jernbanedirektør Elisabeth Enger. (Aftenposten)

To menn er ansatt for å hindre at 12 000 padder blir paddeflate. (...) Paddekvat bruk av penger? Si din mening!

BT.no frosker til med ordspill om paddeprosjektet i Volda.

– Vi kan ikke sitte og se på at hele næringsutviklingen her oppe går føyken bare fordi noen få er oppsatt av å verne.

Fylkesrådsleder Pia Svensgaard (Ap) i Troms vil gi gass for oljeutvinning. (VG)

– Det holder ikke å be oss være miljøvennlige, når regjeringen legger til rette for det motsatte. Du ber ikke barna dine spise sunt, for så å tilby dem råttent frukt.

Den råttent frukta er, ifølge Natur og Ungdomleder Ola Skaalvik Elvevold, det norske jernbanenettet. (Dagsavisen)

MILJØDRONN

Hun har vært leder i Naturvernforbundet i Sandefjord i 25 år, og har fostret to markante miljøvernsønner. Nå trer hun tilbake. Møt Alexandra Hauge.

Tekst: KRISTIAN SKJELLUM AAS
ka@naturvern.no

Det er nærmest hellig grunn for miljøbevegelsen i Norge. Stua og kjøkkenet til familien Hauge på Vesterøya ved Sandefjord har sett mange miljøvernemøter. Her ble planene lagt, og både far, mor og sønnene Frederic og Joakim deltok: Bevaring av friluftsområder, en seig kamp mot utslipp fra Torp flyplass, opprydding av Sandefjordsfjorden, dannelsen av Bellona, aksjonene mot Titania på åttitallet, tønnegraving, diskusjoner og strategier. Skal det etableres et miljømuseum i fremtiden i Norge, er dette stedet. Og det bør fortsatt være pyntet med egenproduserte malerier av Alexandra Hauge.

Men nå er det slutt med den svært aktive virksomheten. I mai takker Hauge av, etter 25 år som leder i Naturvernforbundets lokallag i Sandefjord. Det blir nok ikke lenger styremøte hver første tirsdag i måneden i stua på Vesterøya.

VIKTIG AT BARN FÅR OPPLEVE NATUR

– Det blir spesielt å slutte, jeg vet virkelig ikke hvordan det blir. Men nå skal jeg tenke litt mer på meg selv. Jeg begynner jo å bli en eldre dame, sier Hauge, som kler sine snart 70 år meget godt.

– Jeg har alltid vært svært opptatt av natur- og miljøvernarbeid, og av barns rettigheter og muligheter. I mange år var jeg dagmamma, og prøvde å ta med barna ut i naturen så ofte som mulig. Barn er veldig opptatt av dyr og natur, og det er viktig at de får oppleve det direkte, sier Hauge.

HELE NABOLAGET MED

Hun er opprinnelig nederlandsk, men møtte en kjekk nordmann for snart 50 år siden. Dermed gikk turen til Sandefjord. Mannen Knut var også svært engasjert i natur- og miljøsaker, og satt i styret til lokallaget i en årrekke.

– I tillegg var 16 personer i nabolaget medlemmer, forteller Hauge.

Med jevne mellomrom ble det produsert detaljerte, sirlige årsmeldinger som dokumenterer den enorme innsatsen Naturvernforbundet i Sandefjord har lagt ned. Dokumenter som nå ligger lagret både hos Hauge og i Oslo, som viser viktige sider av hvordan det er å drive lokalt miljøarbeid i Norge. Og ikke alt har vært idyll: Lokallaget har hatt flere drakamper og diskusjoner om hvilke saker som skal prioriteres.

Hun har meningers mot, og skrev ofte om naturvern og miljøsaker i avisen også før hun ble leder.

– De så hva jeg hadde skrevet, og plutselig fikk jeg invitasjon til årsmøte i Sandefjord Naturvern. Da ble jeg valgt som leder, og har blitt valgt ved hvert årsmøte i 25 år. Nå går jeg av i mai, og vet ikke hvem som skal ta over. Men det er flere som slutter i disse tider, så jeg tror ikke det er mange av de gamle som blir igjen. Jeg håper de finner gode folk som kan dra arbeidet videre, sier Hauge.

13-ÅRSGAVE

Arbeidet med å ta vare på lokale friluftsområder, hindre utslipp fra Torp flyplass og rydde opp i giftsuppa i fjorden er saker som Hauge trekker frem fra sine mange år.

– Mange små naturødeleggelser blir til sammen større. Det er viktig at de som er opptatt av natur og miljø kommer med råd og er aktive. Jeg skjønner at ikke alle kan arbeide frivillig, men jeg har vært heldig, og det er veldig fint å kunne gjøre det.

Alexandra Hauge er medskyldig når det gjelder den glødende miljøinteressen til sønnene. Den faste bursdagsgaven til 13-årsdagen i familien Hauge er medlemskap i Natur og Ungdom. Så også for Frederic og Joakim.

– Jeg har også gitt medlemskap til noen av barnebarna. Natur og Ungdom er en flott organisasjon, sier Hauge, som i mange år hadde møtene i Sandefjord Natur og Ungdom i stua si. Nå blir det roligere tider i stua. Men vi mistenker at Hauge ikke klarer å sitte helt stille.

INGEN

De så hva jeg hadde skrevet, og plutselig fikk jeg invitasjon til årsmøte i Sandefjord Naturvern. Da ble jeg valgt som leder, og har blitt valgt ved hvert årsmøte i 25 år.

PORTRETTE

Hvem:

Alexandra Hauge

Hva:

Avtroppende leder i Naturvernforbundet i Sandefjord

Hvorfor:

Gjennom 25 år har hun vært en markant miljøstemme i hvalfangerbyen. I mai trer hun av som leder.

Forskere frikjent

Britiske klimaforskere har ikke manipulert forskningsresultater. Det er resultatet av en granskning som et panel av høytstående britiske forskere har gjennomført. Panelet har gjennomgått 11 publiserte saker, og har ikke funnet belegg for at forskerne ved University of East Anglia har presentert resultater på en måte det ikke er dekning for i datamaterialet. Det melder CICERO. Et tyveri av e-poster fra klimaforskere ved University of East Anglia fikk stor oppmerksomhet i forkant av klimatoppmøtet i København i desember. E-postutvekslingene ble lagt offentlig ut på nett i et forsøk på å bevise at klimaforskerne hadde manipulert forskningsresultater.

Miljøpolitikker Sveriges nest mest populære

Maria Wetterstrand, talsperson for Miljöpartiet i Sverige, er en av Sveriges mest betrodde politikere. Bare statsminister Fredrik Reinfeldt nyter større tillit blant befolkningen, viser en meningsmåling publisert i Aftonbladet. Reinfeldts tillit er imidlertid på rask nedtur, mens Wetterstrands popularitet eksploderer. Miljöpartiet ligger an til å kunne få rundt 10 prosent av stemmene ved riksdagsvalget 19. september.

Ingen ny motorferdsellov

– Det skal heller komme endringer i motorferdselreglene, slik regjeringserklæringen sier, sa statssekretær Heidi Sørensen (SV) ifølge

Nationen. Det var under årsmøtet i Utmarkskommunenes sammenslutning at det ble det klart at forslaget til ny motorferdsellov blir lagt på hylla.

Flere av innstrammingsforslagene fra Direktoratet for Naturforvaltning blir det derfor ingenting av. Istedenfor mange av innstrammingsforslagene fra direktoratet, går det mot en åpnere praksis på flere områder.

Lov kan få pris

Naturmangfoldloven er nominert til World Future Councils pris for beste lovgiving på naturmangfold. Det melder Miljøverndepartementet. I alt sju nominerte lover og forskrifter skal kjempe om en gull- og to sølvmedaljer. Prisene deles ut under FN-toppmøtet om biologisk mangfold i Nagoya i Japan i oktober.

Effektiv, miljøvennlig og sikker utnyttelse av energi

Norsk Energi - rådgiveren med spisskompetanse

Energi

- Energieffektivisering
- Fornybar energiproduksjon
- Termisk kraftproduksjon
- Automatisering
- Fjernvarme
- Damp og kondensat

Miljø og klima

- Klimaregnskap
- Klimastrategi
- Miljøledelse
- CDM og JI prosjekter
- Utslippsmålinger

Sikkerhet

- Risikoanalyser
- Risikostyring
- Teknisk sikkerhet

Norsk Energi er et kompetansesenter for industri og offentlig virksomhet. Vi utfører rådgivning, utvikling og kursvirksomhet innenfor områdene energi, miljø og sikkerhet.

NORSK ENERGI
www.energi.no

**Norsk
Oljevernforening
For
Operatørselskap**

NOFO

STEINKOBBE – ELSKET OG HATET

Steinkobbene i Norge har vært utsatt for masseslakt og forsøkt utryddet flere ganger. Også i 2010 er den truede kystselen forfulgt og forhatt, og myndighetene har gitt grønt lys til nok en jakt som bryter med forskernes råd. Samtidig er selen dypt elsket og et ikon i internasjonal miljøkamp. →

SKUDDPREMIE TRU

Mens USA og EU tar avstand fra fangst av sel, er det skuddpremie på dem i Norge. Steinkobbene er sårbare og står på rødlisten, likevel skytes det hundrevis hvert år. Nå frykter havforskerne at jakten skal utrydde lokale selbestander.

Tekst: TOR BJARNE CHRISTENSEN
tbc@naturvern.no

Fakta

Steinkobbe (Phoca vitulina)

- Status: Sårbar (Norsk rødliste 2006)
- Norsk bestand: 6 700 dyr
- Størrelse: Cirka 150 centimeter
- Vekt: 80-100 kilo
- Levealder: Cirka 35 år
- Leveområde: Langs hele kysten
- Utpreget flokkdyr, som lever i kolonier på skjær og sandbanker
- Beskyttet av Bernkonvensjonen, liste III

Kilde: Havforskningsinstituttet

Få andre skapninger kan skilte med like berømte støttespillere. Først ute var Birgitte Bardot, men også kjendiser som Paul McCartney, Martin Sheen, Pierce Brosnan og medlemmene i Red Hot Chilli Peppers har engasjert seg i kampen mot selfangst. Siste skudd på stammen er Baywatch-stjernen Pamela Anderson, som nylig lot seg fotografere med sel på brystet. Mange amerikanere og europeere oppfatter jakten som barbarisk og etisk forkastelig. Ved jevne mellomrom rettes det massive protester mot selfangstnasjonene. Sammen med Canada, Grønland, Russland og Namibia befinner Norge seg i et utskjelt selskap.

JAKTER PÅ TRUET ART

Det har så langt ikke hindret norske selfangere i å fortsette en storstilt fangst av grønlands-sel ved Jan Mayen og Svalbard. Men også kystselen steinkobbe, som er truet ifølge rødlisten fra 2006, utsettes for jakt. I år er det gitt grønt lys for å skyte 470. Også denne gangen har Fiskeridepartementet valgt å sette kvotene over forskernes anbefaling på 413 dyr. Rådet om fangststopp i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane ble ikke hørt. Havforskerne frykter at jakten kan føre til at lokale bestander blir utryddet, og har advart mot fangst i de to fylkene i flere år. En av grunnene er at en rekke kommuner har satt skuddpremie på steinkobbe. Noen steder får jegerne 700 kroner for hver selkjeve de legger på bordet.

– Fordi forvaltningen skjer fylkesvis, kan dette resultere i at en genetisk isolert bestand utryddes dersom hele fylkeskvoten tas i ett underområde, skriver Havforskningsinstituttet i sin anbefaling for årets selfangst. Instituttet ber nå om en internasjonal gjennomgang av Norges forvaltning av kystsel.

OPPTIL 40 PROSENT NEDGANG

Steinkobbene trives best med det nære og kjære. Derfor er det stor forskjell på hvor

sårbare de ulike bestandene er. Noen er store og levedyktige, mens andre har opplevd store reduksjoner de siste årene, opptil 40 prosent. Siden 2003 har myndighetene konsekvent satt jaktkvotene mye høyere enn den faglige anbefalingen. Det har medført at norske steinkobber samlet sett har gått tilbake. I perioden fra 1996 til 1999 ble det registrert 7 500 dyr i Norge. Da man gjorde nye tellinger i 2003 til 2006 fant man 6 700. Siden den tid har uttaket vært betydelig. I fjor ble det skutt 585 steinkobber, 235 flere enn faglig anbefalt. I 2008 og 2007 ble det felt cirka 900, hele 650 dyr mer enn anbefalt begge år.

Fiskerirådgiver Gunnar Album i Norges Naturvernforbund er ikke mot seljakt, men understreker at den må skje i tråd med faglige råd.

ER RØDLISTET SEL

Siden 2003 har myndighetene konsekvent satt jaktkvotene betydelig høyere enn den faglige anbefalingen.

– Jeg synes det er greit at man fangster kystsel, men man må ikke gå ut over det bestanden tåler. Det er viktig at jakten skjer på et vitenskapelig grunnlag, sier Album.

SPIDDET SELER PÅ KROKER

Steinkobbe er et av havets rovdyr, og akkurat som sine artsfrender på land har de vært

forfulgt og forsøkt utryddet. På begynnelsen av 1900-tallet ble det satt opp kroker på holmer og skjær, slik at dyrene skulle bli spiddet på vei ut i vannet. Praksisen varte frem til 1940. I store deler av forrige århundre gjennomførte norske myndigheter kampanjer for å fjerne steinkobbene fra norske fjorder. Tusenvis av sel ble tatt, og jakten var så effektiv at sjøpattedyret var så

godt som utryddet i store deler av landet. Det førte til at kystsel ble totalfredet fra svenskegrensen til og med Sogn og Fjordane i 1973.

Nå er situasjonen annerledes. Steinkobbene har vendt tilbake til de fleste fjorder og er å finne langs hele norskekysten, med størst tetthet i Sør-Trøndelag og i Nordland. Og med vekst i bestandene følger kravet om jakt. Selen har ingen høy stjerne hos dem som lever av å høste fra naturen. Årsaken er enkel. Sel spiser fisk og er bærer av en parasitt som kan smitte over på fisk. Fisk som menneskene vil ha. Slikt blir det bråk av. Fiskeridepartementet tillater nå jakt i ni fylker, fra Østfold i sør til Finnmark i nord.

– TAR IKKE SÅ MYE FISK

Professor Karl Inne Ugland ved Universitetet i Oslo mener steinkobben beskyldes for å ta langt mer fisk enn den i virkeligheten gjør.

– Det er akkurat som hos ulven. Når bestanden vokser, blir det et hylekor som krever mer jakt. Men det er en myte at selen ødelegger fiskebestandene. Hvis sel og andre sjøpattedyr hadde spist så mye fisk som enkelte hevder, ville det ikke vært fisk igjen i havet, sier Ugland.

Han mener virkeligheten er langt mer sammensatt og at man også må se på fiskernes egen belastning på fiskebestandene.

FISKER TONNEVIS AV RØDLISTEFISK

De siste årene har Natur & miljø gått gjennom Norges fiskerier og funnet et omfattende fiske av rødlistede arter. Tobis, øyepål, brisling, uer, pigghå, blålange og kysttorsk står alle på rødlisten. Likevel fiskes de i tonnevis. Kysttorsken er et godt eksempel. Bestanden nord for 62. breddegrad er sterkt truet. Både det norske og det internasjonale havforskningsinstituttet anbefaler fiskeforbud. Det rådet følges ikke. I 2008 ble det fisket 26 000 tonn. I tillegg kommer fritidsfisket, som trolig ligger på 10 000 tonn i året. Steinkobben på sin side tar cirka 300 tonn årlig, ifølge nye beregninger fra Havforskningsinstituttet. Det er cirka 1 prosent av det kommersielle fisket.

– Jeg kan ikke forstå at noen mener de har rett til å slakte ned en selbestand. Dette handler ikke bare om forvaltning, det er også et etisk spørsmål. Selen er del av havets økosystemer. Den tar sin del av fisken, og det er helt naturlig. Menneskets overfiske er derimot ikke naturlig, og det utgjør en langt større trussel mot livet i havet, sier Ugland.

FOTOKONKURRANSEN

Redaksjonen nærmest druknet i vinterbilder denne gangen, og kunne notere ny deltakerrekord. Varierte motiver gjorde utvelgelsen vanskelig, men vi mener vi har funnet tre ulike, men beskrivende motiver. Til resten: Takk for hederlig innsats og mange fine bilder, og lykke til neste gang!

Vinner: Helge Sunde fra Åsane i Bergen viser oss hvordan vinterfjellet kan være. Barske skygger, majestetiske formasjoner og magiske sjatteringer. Dette er en ordentlig skitur!

Bli med i fotokonkurransen!

Neste tema:
Vårtegn

Alle premierte får en ryggsekk fra Norges Naturvernforbund.

Vinneren får i tillegg et bokgavekort på 500 kroner.

Slik kan du delta:

- Send maksimum tre bilder i jpg-format til redaksjonen@naturvern.no.
- Hvis størrelsen på den samlede e-posten overstiger 10 Mb, kan det hende den ikke kommer frem. Del gjerne opp forsendelsen i flere e-poster.
- Skriv «fotokonkurranse» i emnefeltet.
- Skriv gjerne et par ord om hvor bildet/

bildene er tatt, sammen med navn og adresse.

- Bildet/bildene må være hos oss innen 21. mai 2010
- Av praktiske årsaker tar vi kun imot digitale bilder, sendt på e-post.
- NNV forbeholder seg retten til å bruke innsendte bilder til Naturkalenderen 2011.

Premiert: Bianca Stolp fra Akkerhaugen har tatt dette bildet i Dwingelerveld i Nederland. Stemningsfullt og kaldt.

Premiert: Bjørg Lier fra Kongsberg var denne gang flinkest til å få med seg de små detaljene.

FRONTSOLDAT

I KAMPEN FOR NORSKE ROVDYR

Kampen hardner til i Østerdalen. Sterke krefter slåss for å skyte flere rovdyr, og det legges planer for organisert ulovlig jakt. Vi har reist til Rena og møtt en av dem som står imot. –Jeg føler meg som en forkjemper for dem som ikke har noen stemme, sier Naturvernforbundets Tore Hauge.

– Her skal dere få bo.

Hauge åpner døra inn til en glemt verden. To pent oppredde senger. Et kraftig langbord. Tømmervegger. Midt i rommet står en svart ovn. Det spraker lystig i tørr brennende bjørkenever. Ingen strøm. Bare parafinlamper, stearinlys og det flakkende lyset som siver ut fra ovnen. Rommet er som hentet ut fra et eventyr. En gang var dette en koie som huset tømmerhoggere i Østerdalen. I natt skal den gi ly for to birkebeinere som skal over fjellet til Lillehammer.

Men det er i morgen. Nå skal vi møte en av rovdyrenes mest trofaste venner. «Tore på Rena», medlem i Naturvernforbundet og aktiv rovdyrforkjemper. Alle som jobber med rovdyr vet hvem han er.

GLEMMER ROVDYRENE ROLLE

–Nå har vi stått og skreket til hverandre i 15 år, uten å ha kommet noen vei. Jeg tror svaret er enkelt. Man kan ikke ha rovdyr og beitedyr i samme område, sier Hauge.

Akkurat det er mange enige i her i bygdene. Men i motsetning til Hauge mener mange grunneiere, jegere og sauebønder at rovdyrene må vike. For dem handler det om arbeidsplasser og lokalt næringsliv. Hauge mener de har glemt noe viktig.

– Rovdyrene har en rolle i naturen. Vi har ikke råd til å miste dem. Nå beiter store mengder elg ned alt som kommer opp av nye trær. Grunneierne taper store summer hvert år. Med flere rovdyr ville naturen vært i bedre balanse, sier Hauge.

VARSLER ORGANISERT ULOVLIG JAKT

Ifølge Hauge har konflikten hardnet til den siste tiden. De siste årene har flere ulver blitt borte på mystisk vis. Ulovlig jakt er utbredt, men de skyldige blir sjelden tatt. I midten av april tok sauebonden Egil Ulateig bladet fra munnen. På et møte for sauebønder fra Hedmark, Oppland og Sør-Trøndelag oppfordret han til organisert ulovlig bjørnejakt, hvis tapet av sau blir høyt. Blir bøndene tatt for det, risikerer de bøter og fengselsstraff.

– Dersom tapene er uakseptable, skal det organiseres jakt, uttalte Ulateig til NRK etter møtet.

– Dette blir bare verre og verre. Nå må myndighetene gripe inn og hindre at de siste rovdyrene våre blir skutt ulovlig, sier Hauge.

TENKER PÅ NATUREN HVER TIME

Vi sitter på et koselig kjøkken på en skogkledd åskam med praktfull utsikt over dalen. Glomma renner mellom jorder og små skogsteiger, en stor rolig flod, fortsatt islagt. Det hender at ei gaupe legger veien forbi husveggene her. Av og til ser Hauge henne når hun krysser Glomma. I det siste har hun stanset ved bredden, usikker på om isen fortsatt vil bære. Noen få kilometer inne i skogen lever Julussa-flokken, en av Norges tre ulvflokker. Hadde de kunnet lese, ville de

I Østerdalen ønsker mange lokal forvaltning av rovdyr og nødvergerett for hund. – Jeg er livredd for at det skal gå så langt. Får de viljen sin blir rovdyrene skutt, alle sammen, sier Tore Hauge.

Sannheten er at ulvene er livredde for mennesker – og det med god grunn.

nok heller søkt lykken i Sverige. Man skal ikke lese lenge i avisene Østlendingen eller Glåmdalen for å finne rovdyrhat på trykk. Men rovdyrmotstanderne rår ikke grunnen alene. Det er noen som tar til motmæle, og blant dem er Hauge en av de ivrigste.

– Jeg tenker på natur og dyreliv hver time og har hatt mange søvnløse netter. Det er trist at samspeillet mellom artene i naturen ikke blir mer verdsatt. Men det er lys i enden av tunnelen. Jeg tror naturen kommer til å bli viktig for folk i fremtiden, når de ser hvor avhengig de er av den, sier Hauge.

– MANGE RØDHETTER, MEN FÅ ULVER

Han er spesielt oppgitt over måten rovdyrbestandene forvaltes på i Norge.

– Rovviltnevdene og kommunenes viltfaglige utvalg ser ikke andre løsninger enn kuler og krutt. Det som irriterer meg er at de tviler på forskningen. Norge har Europas beste overvåkning. Vi har full oversikt over bestandene. Likevel hevdes det at vi har langt flere rovdyr enn det forskerne sier. Dette har ingenting med fag å gjøre. Det handler om politikk og særinteresser. I tillegg skapes det et inntrykk av at det er farlig å være ute i naturen. Dessverre er det altfor mange som lytter, sier Hauge.

Han har møtt bjørn, gaupe og ulv flere ganger, men aldri følt seg truet.

– Det er mange rødhetter, men få ulver i Østerdalen. Det er nesten som i eventyret. Alt i naturen er skummelt. Sannheten er at ulvene er livredde for mennesker – og det med god grunn, sier Hauge.

PASSER PÅ DYRENE SINE

Han tar oss med en tur ut for å vise frem fuglekassene og mateplassen for rådyrene. En åpen furumo går helt inntil Hauges hus. Her har han over 20 fuglekasser. Da det var som kaldest i vinter satte fuglene til livs seks kilo peanøtter i uken. Rådyrene fikk to sekker pellets og en sekk havre.

– Det koster oss en hel formue, men jeg gjør det gladelig.

I fjor holdt det på å gå riktig galt. Da kom hogstmaskinene og skulle hogge hele skogen. Alt skulle bort. Det ville betydd slutt på nærkontakten med dyrelivet. Kanskje ville ikke gaupe kommet forbi her lenger. Da grunneieren ikke ville gå med på å la skogen stå, så Hauge ingen annen løsning enn å kjøpe den. Heretter skal ingen få røre dyrene hans.

Det er tidlig morgen. Klokken er bare halv seks, og vi har fortsatt noen timer igjen til start i Birkebeinerrennet. Likevel ringer telefonen. Det er Hauge.

– Nå må du se ut av vinduet. Nå er rådyrene der.

Og der står de. Tores dyr. En flokk på seks rådyr, bare tyve meter unna. Vi blir stående og se på dem en stund, og det slår oss: For dem utgjør Tore på Rena hele forskjellen. De har det godt her, akkurat som oss.

Kanskje er det sånn for rovdyrene også? At de har en sjanse så lenge det er noen som mister nattesøvnen for dem. Noen som utrettelig kjemper for deres rett til å finnes i norsk natur.

Tidenes vervepremie i Naturvernforbundet!

Verv nye medlemmer og vinn tur for to med Hurtigrutens klimareise til Svalbard

Verv nye medlemmer og vinn en fantastisk 11-dagers tur med Hurtigrutens MS Fram. Reisen starter i Tromsø 29. mai og vil inneholde foredrag av kjente klimaforskere om klimasituasjonen. Du får også oppleve den vakre, men sårbare, naturen på nært hold gjennom daglige landinger.

BETINGELSER: De nye medlemmene må ha betalt medlemskontingenten for at du skal kunne bli med i trekningen av premien. Familiemedlemskap teller som ett nytt medlem selv om flere nye medlemmer blir vervet. Frist: Trekningen gjøres fredag 7. mai og vinneren vil bli kontaktet umiddelbart.

Jo flere du verver, jo større sjanse for å vinne!

SLIK KAN DU REGISTRERE VERVINGENE DINE:

- Fyll ut skjemaet på nettsiden www.naturvernforbundet.no/medlem (Klikk på "Jeg er blitt vervet av et eksisterende medlem i Naturvernforbundet" og fyll inn ververs navn).
- Send e-post til medlem@naturvern.no og oppgi den vervedes og ditt navn, adresse og medlemskategori.
- Ring på telefon 23 10 96 33.

EKSKLUSIVT MEDLEMSTILBUD: Som medlem får du 30 % rabatt* på klimareisen. Les mer om turen på www.hurtigruten.no. For mer informasjon og bestilling, kontakt Hurtigruten på telefon 810 30 000 eller e-post booking@hurtigruten.com. Ved bestilling oppgi kode NATUR. *Cruise only.

Velkommen til Lofoten og **MILJØFESTIVAL 2010**

Årets viktigste miljømarkering finner sted i Lofoten fra 5. til 8. august!
Bli med når Naturvernforbundet sammen med Miljøagentene arrangerer
Miljøfestival i Kabelvåg.

Her kan du oppleve verdens mest storslåtte natur
- på sjøen, i fjæra eller på fjelltoppene.
Lær mer om hvorfor det haster med å løse miljø-
problemene og hvordan oljeindustrien kan stoppes.

Enten du er nysgjerrig på Naturvernforbundet, ny i
organisasjonen eller har vært med en stund – ta med
familien og kom på årets viktigste miljøbegivenhet.

Deltakeravgift er 1400 kr for voksne og 850 kroner for
barn og dekker kost og losji for hele oppholdet.

Les mer og meld deg på:
www.naturvernforbundet.no/miljofestival

Norges
Naturvernforbund
Friends of the Earth Norway

GJØR 2 BRA TING SAMTIDIG!

**-SPAR PENGER
-VERN NATUREN**

Med en Naturvernkonto i Cultura Bank kan du spare penger og samtidig støtte Norges Naturvernforbund.

Vil du vite mer?
Ring **22 99 51 99**
eller se: naturvern.culturabank.no

**Norges
Naturvernforbund**
Friends of the Earth Norway

Et etisk alternativ
**CULTURA
BANK**

Bli Naturvenn!

Klimaendringene skjer raskere. Stadig flere arter og naturtyper forsvinner. Du kan bidra i kampen mot denne utviklingen.

Som Naturvenn (fast giver) styrker du Naturvernforbundets kamp for natur og miljø. Du kan gjøre en forskjell! Som Naturvenn gir du 125 kroner i måneden.

Naturvernforbundets arbeid nytter!

Hvordan blir jeg Naturvenn?

- Send SMS med kodeord **NATURVENN** til **2077**
- Fyll ut skjemaet på nettsiden
www.naturvernforbundet.no/naturvenn
- Send e-post til naturvenn@naturvern.no
- Ring oss på telefon **23 10 96 33**

Samlede gaver mellom 500 og 12 000 kroner i året gir skattefradrag. Husk å oppgi personnummeret ditt.

PS! Er du allerede fast giver? Da er du allerede Naturvenn! Ta gjerne kontakt dersom du har spørsmål.

**Norges
Naturvernforbund**
Friends of the Earth Norway

ENDELIG SKOGINFO

Seieren over Løvenskiold fører ikke til at skogen får mer vern, men skogens venner har nå en større sjanse til å komme på forskudd i arbeidet sitt, sier daglig leder i NOA, Gjermund Andersen.

FOTO: MARTIN ØDEGAARD

Fem år etter at Gjermund Andersen og Naturvernforbundet i Oslo og Akershus (NOA) sendte inn sitt første ønske om å få ut kart over de eldste skogene i Oslomarka, er saken endelig avgjort.

Tekst: MARTIN ØDEGAARD
mo@naturvern.no

NOAs ønske om informasjon om forekomstene av gammelskog i Løvenskiolds skoger i 2005 fikk sin endelige løsning rett etter påsken 2010. En fem år lang sak har gått gjennom fire rettsinstanser og endte til slutt opp i Høyesterett.

Dette er første gang en sak om bruk av miljøinformasjonsloven er tatt helt til Høyesterett, og med et annet utfall kunne hele loven blitt marginalisert.

– Man må se på prinsippet her. Hva hadde skjedd dersom NOA hadde tapt saken? Da ville enhver bedrift som ikke ønsket å gå ut med miljøinformasjon kunne

fri seg fra kravet ved å true med rettsak, sier Gjermund Andersen, daglig leder i NOA.

Også NOAs advokat Nicolai Norman mener at loven hadde blitt marginalisert og begrenset dersom NOA ikke hadde vunnet fram.

FØRSTE GANG DESEMBER 05

Den første begjæringen om innsyn ble sendt til Løvenskiold i desember 2005. Det var etter at NOA hadde bedt om informasjon om gammel naturskog i Oslomarka.

– Men det var informasjon vi ikke var sikre på om fantes, så da ba vi heller om informasjon vi visste han satt på og som

var håndterlig ut fra hans datamengde, sier Andersen.

Løvenskiold nektet, og saken ble anket til klagenemnda for miljøinformasjon. De satte ned en utvidet nemnd som ga NOA fullt medhold. Vedtaket kom mer enn to år etter første innsynsbejæring.

Nicolai Norman var opprinnelig overbevist om at saken var klar da avgjørelsen kom fra miljøklagenemnda.

– Men vi er nå tilbake der vi var etter klagenemndas avgjørelse, sier han.

Da kartene ikke var på plass seks uker etter at de fikk medhold i nemnden, varslet NOA tvangsfullbyrdelse.

Men det kom aldri så langt, for Løven-

DRUMASJON

FOTO: MARTIN ØDEGAARD

Gjermund Andersen under høyesterettsbehandlingen i mars.

skiold tok ut rettssak mot NOA. Denne ble avholdt høsten 2008, hvor NOA selv måtte forsvare vedtaket.

KUNNE IKKE LA VÆRE

Andersen mener NOA ikke kunne la være å ta saken til retten etter at de fikk medhold i klagenemnda for miljøinformasjon.

– Skulle vi da frafalt kravet? Vi kunne jo ikke trukket kravet vårt som vi hadde fått medhold i?

Andersen mener miljøinformasjonsloven er et svært viktig verktøy for frivillige organisasjoner og håper nå at flere kommer til å benytte seg av loven.

TRODDE PÅ LANGVARIG RETTSSAK

For to år siden sa Gjermund Andersen til Natur & miljø at han forventet at saken kunne komme til å bli langvarig. Det fikk han rett i.

I tingretten fikk NOA medhold på de fleste punktene, men tapte når det gjaldt utleveringsformen. Dommen slo fast at NOA måtte på kontoret til Løvenskiold for å kunne se på kartene. Dermed anket NOA videre til lagmannsretten, hvor de fikk fullt medhold seinsommeren 2009.

– Lagmannsretten omgjorde vedtaket om utleveringsform fra tingretten, men vi ble dømt til å betale våre egne saksomkostninger og rettsgebyret, siden det var vi

som hadde anket. Både NOA og Løvenskiold anket videre til lagmannsretten, NOA på punktet med saksomkostninger, mens Løvenskiold anket på utfallet av dommen.

– Vi syntes det var merkelig at vi skulle betale våre egne omkostninger siden vi fikk medhold i retten, sier Andersen.

REDDE GAMMELSKOGEN

Saken gikk for Høyesterett i mars i år, og da dommen kom rett over påske endte det med fullt medhold for NOA. Høyesterett omgjorde også vedtaket om betaling av saksomkostninger og rettsgebyr.

Til tross for seieren i Høyesterett, har ikke marka i seg selv fått mer vern.

– Dette fører ikke til at skogen får mer vern, men skogens venner har nå en større sjans til å komme på forskudd, sier Andersen.

Nye regler må bli strengere

Seieren i Høyesterett mot Løvenskiold må føre til at den nye sertifiseringsordningen for skog blir mye strengere, mener Arnodd Håpnes, fagleder i Naturvernforbundet.

– Denne dommen i Høyesterett viser at skognæringen har bommet fullstendig på tolkningen av regelverket til miljøinformasjonsloven, sier Håpnes.

Han frykter at dette også kan gjelde andre miljøkrav, og er redd for at bransjen også der tolker reglene på en annen måte enn lovverket og sertifiseringsreglene tilsier.

– Når de bommer så radikalt med tolkningen av miljøinformasjonsloven, så har vi grunn til å tro at det også kan gjelde på andre områder, sier Håpnes.

Eksemplene han nevner er skogloven, naturmangfoldloven og plan- og bygningsloven og ikke minst viktige miljøkrav i skogsertifisering.

IKKE ENESTÅENDE EKSEMPEL

Tilsvarende innsynsbegjæring som hos Løvenskiold ble gjort mot skogeieren Ulvig Kiær AS i Nord-Trøndelag for noen år

Andersen mener alt koker ned til redningen av gammel skog.

– Det er der man kan finne de fineste friluftsopplevelsene, den har det største biologiske mangfoldet, det er der man finner kulturminner og gammelskogen har størst klimaeffekt, sier Andersen.

– Det er heller ikke den dyreste skogen å verne, sier han.

IKKE MER VERN TIL MARKA

Han sier at de nå har rett til å vite om inngrep i skogen, og at man kan få inn hogstmeldinger og dermed være i stand til å påvirke Osloområdet i enda større grad framover.

Nicolai Norman sier at det denne loven viser er at det offentlige og næringslivet nå ikke har muligheten til å sette på bremsene i slike saker.

– Og vi er veldig glade for at Høyesterett har sagt det samme som klagenemnda.

Høyesteretts avgjørelse viser at de ønsker tilrettelegging av miljøinformasjon, og vi mener det er en helt riktig og opplagt følge av loven.

siden. Svaret den gang var det samme som NOA fikk.

– Vi kunne få komme på kontoret deres i Namsos og se kartene, men vi er en frivillig organisasjon og har ikke tid og mulighet til å reise dit hver gang vi skal se på et kart, sier Håpnes. Økt åpenhet og informasjon er, i tillegg til betydelig miljøforbedringer, en hovedgrunn til at miljøsertifisering etableres.

Den nye dommen fra Høyesterett slår nå fast at kart med relevant miljøinformasjon skal sendes til de som ber om det, og at skogeiere er pliktig til å gi ut denne typen informasjon.

NY SERTIFISERINGSORDNING

Naturvernforbundet er nå med på å utvikle skogsertifiseringsordningen FSC i Norge. Håpnes mener den nye dommen gjør at FSC må bli mye mer presis og ambisøs enn dagens system. I sertifisering legges utfyllende miljøkrav opp på bunnplanka, som er de ulike lovene.

– Høyesterett har dokumentert at dagens ordning er altfor upresis og vag til å bli tolket på rett måte, sier han.

Med padder i bøtter og spann

Noen hjelper gamle damer over veien, andre foretrekker padder. Oddvar Olsen og Gunnar Wangen fra Naturvernforbundet er paddebærere.

Tekst: TOR B. CHRISTENSEN
tbc@naturvern.no

Ved Austefjorden i Møre og Romsdal finnes Europas største paddebestand. Tellinger viser at det lever mellom ti og tyve tusen padder i området. Man kan godt si at de har padder i bøtter og spann, for hver natt er Naturvernforbundets folk ute og plukker padder, på veivesenets regning.

-- Vi legger dem i bøtter og bærer dem over veien, slik at de skal komme trygt ned til Litlevatnet. Hittil har vi plukket 1 300, sier Olsen.

Problemet oppsto da det ble bestemt å bygge vei mellom paddenes leveområder og Litlevatnet, der de gyter om våren. Naturvernforbundet kjempet lenge for at veien skulle legges i tunnel. Det ble for dyrt, og Statens vegvesen valgte heller å satse på bøtter spann og tunneler. I alt syv tunneler skal bygges under Kivisvegen, som nå er under bygging. For å unngå at paddene blir

FOTO: KARAMELL/FLICKR.COM

påkjørt av anleggstrafikken, har veivesenet hyret inn Naturvernforbundets folk. -- Dette er kjempeflott. Veivesenet sparer ikke på kostnadene og har virkelig stått på for å legge forholdene til rette for paddene. Hvordan det fungerer får vi først vite i løpet av de ti neste årene, sier Olsen.

Han forteller at det aldri har vært bygget slike tunneler i lignende naturforhold. Det er svært bratt i området, og vegen har flere høye skjæringer. For at prosjektet skal lykkes må de kommende generasjonene med padder lære seg de nye vandringsmønstrene.

Legger ned

Naturvernforbundet har gjennom flere år gått sterkt i mot oppdrettskonesjoner for torsk i Trondheimsfjorden og bidratt vesentlig til å hindre at det er blitt gitt nye konsesjoner. Nå har **Frengen Havbruk bestemt seg for å legge ned oppdrettsanlegget ved Ytterøya.**

Allerede i desember 2008 skjedde det en rømming fra anlegget som førte til mye oppdrettstorsk i fjorden. Og september 2009 anmeldte Norges Naturvernforbund Frengen Havbruk AS til politiet etter at det var konstatert en ny rømming.

Kurs i ljåslått på Steinkloss

Naturvernforbundet i Vestfold arrangerer sammen med Miljøagentene kurs i ljåslått i begynnelsen av juli.

Kurset vil ha fokus på naturmangfoldet som finnes i blomsterenger. Kurset vil finne sted på øya Steinkloss i Nøtterøy kommune i Vestfold.

På kurset vil man lære å slå med ljå, få innsikt i det unike livet i ei slåtteeeng og oppleve safari i fjæra. For de som vil er det mulig å overnatte i egne telt på øya.

Arrangementet er 3. og 4. juli og påmelding må være før 1. juni.

FOTO: NATURVERNFORBUNDET I VESTFOLD

Kritikk mot Enova

Riksrevisjonen har gjennomført en undersøkelse av Enova som viser at resultatene deres ikke er i nærheten av målene som er satt. Enova har et mål om 18 TWh fornybar energi og energisparing innen utgangen av 2011, og det målet er langt unna.

Hovedkritikken fra Riksrevisjonen går på at Olje- og energidepartementet ikke følger opp at Enova faktisk realiserer de forutsatte resultatene.

— Rapporten fra Riksrevisjonen slår tydelig fast at apparatet ikke er tilstrekkelig for å nå målene som er satt på fornybar energiproduksjon og energieffektivisering, sier energirådgiver i Norges Naturvernforbund, Audun Randen Johnson.

Johnson sier at Olje- og energidepartementet er ansvarlig for dette, og de må ta det ansvaret de har, og se om det behov for nye tiltak og virkemidler.

FOKUSERER STORT

— Rapporten fra Riksrevisjonen viser at Enova fokuserer på de store aktørene og tiltakene, sier Randen Johnson.

Han sier at energisparepotensialet i bygg er enormt, men at det der er snakk om mange små tiltak som til sammen har stor effekt.

— Utfordringen er at Enovas system ikke fanger opp dette. Derfor trengs nye virkemidler, for eksempel hvite sertifikater, sier han.

Han mener det er viktig at man får synliggjort hva man oppnår og man når de målene som faktisk er satt.

— Naturvernforbundet mener at Enovas største satsningsområde må ligge på energieffektivisering, sier Randen Johnson.

Tips oss om dine naturvernseire!

Har du gode historier som du mener bør komme på trykk i Natur & miljø?

Si fra til oss!

Send inn historier fra ditt lokallag til redaksjonen@naturvern.no eller ring oss på telefon 23 10 96 08

LEDERS HJØRNE

Vi har funnet mer enn nok

Vi har allerede funnet for mye kull, olje og gass. Skal vi berge kloden fra den sanne klimakatastrofe kan vi ikke brenne av mer enn en firedel av de fossile ressursene som alt er påvist. Da blir det meningsløst å utsette torskestammen utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja for farene ved store oljeutslipp når vi veit at oljen som finnes der uansett må forbli under havets bunn.

Hvis verden svir av alt kullet, all oljen og all den gassen som så langt er påvist som utvinnbare ressurser vil vi få en global oppvarming av kloden med katastrofale konsekvenser for matproduksjon, naturen og millioner av menneskers daglige liv.

Men hva om vi skrinla all kullbruk? Hva om vi bare brukte opp oljen og gassen? Selv om vi stanset alle utslipp fra brenning av kull, enten ved at vi lot være å brenne kullet eller sørget for fangst og lagring av CO₂-utslippet fra og med i morgen, har ikke atmosfæren plass til all den CO₂ vi vil få fra oljen og gassen som er funnet. Risikoen for å få en alvorlig temperaturøkning er fortsatt for stor. Sjansen er fifty-fifty for at vi klarer å begrense oppvarmingen til maks 2 grader. Hvem av oss er villige til å ta en slik risiko i hverdagen? Ingen går på rødt lys om sjansen er fifty-fifty for å bli overkjørt. De færreste av oss slår kron og mynt om viktige veivalg for framtida.

Enhver økning i reservene for fossil energi vil gjøre det umulig å begrense den globale oppvarmingen til maks 2 grader, med mindre vi enten aksepterer en svært høy risiko for en

alvorlig global oppvarming, eller stanser alle utslipp fra kull, tjæresand og avskogning, øker CO₂-opptaket i verdens skoger, og i tillegg innfører karbonfangst og lagring av all gassbruk, umiddelbart. Med den norske gasskraftdebatten friskt i minne og de endeløse utsettelsene av renseanleggene, framstår dette som et mildt sagt lite realistisk alternativ.

Åpning av områdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja gjør ikke klimautslippene lavere slik Frp påstår. Når verden må bruke mindre fossil energi enn det vi alt har funnet, vil ikke nye funn som pumpes opp i Norge redusere utslippene. Slagordet om at vi gjør det renere brukes også som argument for at vi skal fortsette kullproduksjonen på Svalbard. Rett nok kan det hevdes at vi er en grønn øy, men så grønne er vi ikke.

Lars Haltbrekken

Leder, Norges Naturvernforbund

**Norges
Naturvernforbund**

Friends of the Earth Norway

Grensen 9b, 0159 Oslo, Norge
Tlf: 23 10 96 10
Faks: 23 10 96 11
E-post: naturvern@naturvernforbundet.no
Internett: www.naturvernforbundet.no

Kontingent: Nytt medlem 200,-, hovedmedlem kr 350,-
Pensjonister og studenter: kr 175,- ny medlem 100,-
Familiemedlemskap: kr 420,- nye medlemmer 300,-
Student-/pensjonistfamilie: kr 200,-
Livsvarig medlemskap: kr 7000,-
Medlemmer av Norges Naturvernforbund er automatisk medlem
av det lokal- og fylkeslag vedkommende søker til.

ØSTFOLD: E-post: ostfold@naturvern.no

Leder: Pål Bugge, Tlf: 905 57 157

OSLO OG AKERSHUS:

Tlf: 22 38 35 20, Faks: 22 71 63 48, E-post: noa@

noa.no Kontaktperson: Gjermund Andersen

HEDMARK: E-post: hedmark@naturvern.no

Kontaktperson: Hege Sjølie, Tlf: 907 90 575

OPPLAND: E-post: oppland@naturvern.no

Leder: Kjell Fredrik Løvold, Tlf: 918 94 751

BUSKERUD: Tlf: 32 75 05 04

E-post: buskerud@naturvern.no

Fylkessekretær: Per Øystein Klunderud

VESTFOLD: E-post: vestfold@naturvern.no

Fylkessekretær: Hans Ivar Nesse. Tlf: 33 31 33 42

TELEMARK: Tlf: 35 55 79 54.

E-post: telemark@naturvern.no

Leder: Tormod Svartdal

AUST-AGDER: E-post: austagder@naturvern.no

VEST-AGDER: E-post: vestagder@naturvern.no

Fylkessekretær: Peder Johan Pedersen.

Tlf: 456 05 646

ROGALAND: Tlf: 51 52 88 11, Faks: 51 52 88 15

E-post: rogaland@naturvern.no

Daglig leder: Erik Thoring

HORDALAND: Tlf: 55 30 06 60, Faks: 55 30 06 50,

E-post: hordaland@naturvern.no

Daglig leder: Nils Tore Skogland

SOGN OG FJORDANE: E-post: sognfjordane@

naturvern.no

Leder: Hans-Christian Hansen. Tlf: 482 03 226

MØRE OG ROMSDAL:

E-post: moreromsdal@naturvern.no

Leder: Øystein Folden, Tlf: 71 53 33 31, 918 12 542

SØR-TRØNDELAG:

Tlf: 73 51 52 24, Faks: 73 51 27 27

E-post: sortrondelag@naturvern.no

Fylkessekretær: Staffan Dovärn

NORD-TRØNDELAG:

E-post: nordtrondelag@naturvern.no

Leder: Børge Wahl, Tlf: 414 09 549

NORDLAND: E-post: nordland@naturvern.no

Leder: Erling Solvang, Tlf.: 952 54 075

TROMS: E-post: troms@naturvern.no

FINNMARK: E-post: finnmark@naturvern.no

Leder: Vera Eriksen, tlf. 920 32 112

BARENTSHAVKONTORET: Kontaktperson:

Gunnar Album. E-post: album@online.no, Tlf:

75 77 84 10, Faks: 75 77 84 74

NATUR OG UNGDOM: E-post: info@nu.no, Tlf:

23 32 74 00, Faks: 23 32 74 10. Web: www.nu.no

Leder: Ola Skaalvik Elvevold

**Ta kontakt med organisasjonsavdelingen
dersom listen skal endres. Tlf. 23 10 96 36.**

E-post: sa@naturvern.no

Debatt

Hva bestemmer

Hvert år de siste årene har en gruppe dyreverner og journalister solgt inn de samme sakene der gauper, bjørn, ulv eller jerv på bestialsk vis har blitt skadet eller måtte bøte med livet som følge av viltforskeres virksomhet. Sakene som presenteres er sjelden nøyaktig rapportert, og er som regel resirkulert stoff som serveres som ”nyheter” opp igjen år etter år.

Årets utgave av ”nyheten” ble blant annet presentert i Naturvernforbundets organ Natur & miljø, Nationen og siste nummer av Våre Rovdyr (1/2010). Nytt i år er at det faktisk påstås at den pågående forskningen på de store rovdyrene representerer en trussel mot disse artenes overlevelse! Vi ønsker en opplyst og balansert debatt om våre aktiviteter velkommen, men å påstå at vi forskere skulle gjennomføre aktiviteter som direkte truer overlevelsen til våre studiearter er både krenkende og åpenbart feilaktige.

Vi lever i et kunnskapsbasert samfunn, og det er et sterkt ønske fra alle forvaltningsnivåer og majoriteten av berørte interessegrupper om objektiv kunnskap om de store rovdyrene. Kunnskap som gjør at ulike brukergrupper kan finne nødvendige kompromisser som tar hensyn både til behovene til rovviltartene og livene til folk som de deler utmarka med. Vi har alltid vært åpne om risikoen assosiert med vår forskningsmetoder, for det vil dessverre alltid være en viss risiko for at dyr blir skadet, eller endog må bøte med livet som følge av fangst, immobilisering og merking av store rovdyr. De siste fem årene har fem gauper mistet livet som følge av vår forskningsaktivitet i Norge og Sverige. Dette representerer 2,2 % av alle dyr som er merket i denne perioden. Alle dødsfall er selvfølgelig svært beklagelige, og ingen er mer fortvilet enn oss når slikt skjer. Eventuelle skader og dødsfall på grunn av vår virksomhet har alltid blitt meldt inn til de rette forvaltingsinstanser, og dyrene blir

sendt til en uavhengig obduksjon. Vi jobber kontinuerlig med forbedringer av metodene til det beste for våre forsøksdyr, og våre erfaringer publiseres i vitenskapelige journaler så andre kan lære av våre feil. I motsetning til det som blir hevdet i artikkelen har vi aldri sett sårskader på gauper på grunn av halsbandet. Litt avkorting av dekkhår på nakken vil av og til forekomme, men aldri i et omfang som kan påvirke velferden til gaupa. Det er heller ikke riktig at vår virksomhet ikke blir kontrollert slikt det har blitt hevdet. Mattilsynet og Statens naturoppsyn har på invitasjon fra NINA foretatt kontroller i felt. Det har vært representanter fra ulike statlige forvaltningsorganer til stede på de aller fleste merkingene foretatt i Norge de siste årene.

Antall rovdyr som har måttet bøte med livet i forskningsrelatert virksomhet er marginal, og representerer på ingen måte en trussel for overlevelsen til disse artene i Norge. De aller fleste store rovdyr som dør i Norge blir drept i kvote- eller lisensjakt, påkjørsler eller illegal jakt. Tallene taler for seg. Siden 1996 har 6 gauper måttet bøte med livet på grunn av fangst og immobilisering i Norge. I samme periode er 1441 gauper blitt registrert skutt, drept i trafikken eller omkommet av andre årsaker. I tillegg blir et antall dyr drept illegalt og dermed aldri registrert. Med andre ord representerer dødelighet på grunn av forskning kun 0,4 % av den totale registrerte avgang av gaupe i løpet av disse årene. Men det er ikke vårt mål her ”å gråte for våre syke mødre”. Isteden ønsker vi å fokusere debatten på de

Send debattinnlegg til Natur & miljø!
redaksjonen@naturvern.no

skjebnen til rovdyrene?

reelle problemene som påvirker fremtidig overlevelse av store rovdyr i Norge.

Vår forskning har vist at de fleste dødsfallene til store rovdyr er direkte forårsaket av mennesker på grunn av jakt, illegal jakt og påkjørsler. Bare noen få dør av sult, sykdom og andre ulykker, og svært få lever lenge nok til å dø av alderdom. Det er altså beslutningstakerne på Stortinget og i de 8 regionale rovviltneemndene som har et direkte ansvar for fremtiden til disse artene i sine hender gjennom størrelsen på bestandsmål, størrelsen på årlige kvoter i kvote- og lisensjakt, eller antall rovdyr som blir felt gjennom ulike skadefellingsregimer. Vår forskning har gjort at vi i dag har gode metoder for overvåking av rovdyrbestandene og høstingsmodeller tilgjengelig, så beslutningstakerne på ulike forvaltningsnivå har muligheten til å basere sine beslutninger på de beste tilgjengelige data.

På lang sikt er fremtiden til våre store rovdyrarter avhengig av den samfunnsmessige aksepten. I Norge er det mange mennesker som opplever et bredt spekter av konflikter knyttet til nærvær av store rovdyr. Disse konfliktene spenner seg fra tap av sau og tamrein, tap av jakthunder, ødeleggelse av bikuber eller frykt for personlig sikkerhet. I tillegg blir nærværet av store rovdyr ofte brukt som en symbolsak, der rovdyrene blir fremstilt som en trussel mot lokalsamfunn og tradisjonell livsstil i rurale strøk. Alle konfliktene kan ikke løses, men på tvers av våre faglige anbefalinger blir lite investert i proaktive tiltak for å redusere konfliktene. Hittil har de store investeringene blitt gjort i reaktive løsninger som felling av rovdyr eller utbetaling av kompensasjon.

I Norge er det i dag bred oppslutning i befolkningen om å ta vare på bestander av alle arter som naturlig hører hjemme i vår fauna, inkludert store rovdyr. Store rovdyr lever under lave tettheter, og ut fra et biologisk synspunkt må vi erkjenne at bestander av store rovdyr eksisterer på skandinavisk nivå. De bestandsmål Sverige har satt for sine bestander overstiger nivåene for det vi kan anse som "minste levedyktige bestand" for en demografisk levedyktighet (kanskje med unntak av ulv). Det er derfor vanskelig å finne en objektiv måte å sette Norges

Merking av gauper med radio- eller GPS-sendere har vist oss at de fleste dødsfallene til gauper er direkte forårsaket av mennesker gjennom illegal jakt (som denne hanngaupa i Akershus), jakt eller påkjørsler, skriver artikkelforfatterne.

(FOTO: SCANDL YNXX/JOHN ODDEN)

nasjonale mål på, og det blir dermed et politisk spørsmål hvor mye Norge skal bidra med for å øke levedyktigheten til våre felles skandinaviske bestander. Våre analyser viser at 90% av arealene på den skandinaviske halvøy er egnet som leveområde for gaupe, bjørn og ulv. Vi kunne i teorien hatt plass til flere hundre reproduktive enheter av ulv, bjørn, gaupe og jerv i Norge, men Stortinget har satt bestandsmål på 3 årlige ynglinger av ulv, 15 årlige ynglinger av bjørn, 65 årlige ynglinger av gaupe og 39 årlige ynglinger av jerv. Bestandmålene for bjørn og ulv skal nå opp til en ny runde i Stortinget. Vi vil derfor anbefale de ulike miljøvernorganisasjoner å fokusere innsatsen på de reelle problemene som påvirker framtida til rovdyr i Norge, det vil si på den politiske

arena der beslutningene tas.

John DC Linnell, John Odden, Erlend B. Nilsen, Thomas Strømseth og Jon M. Arnemo

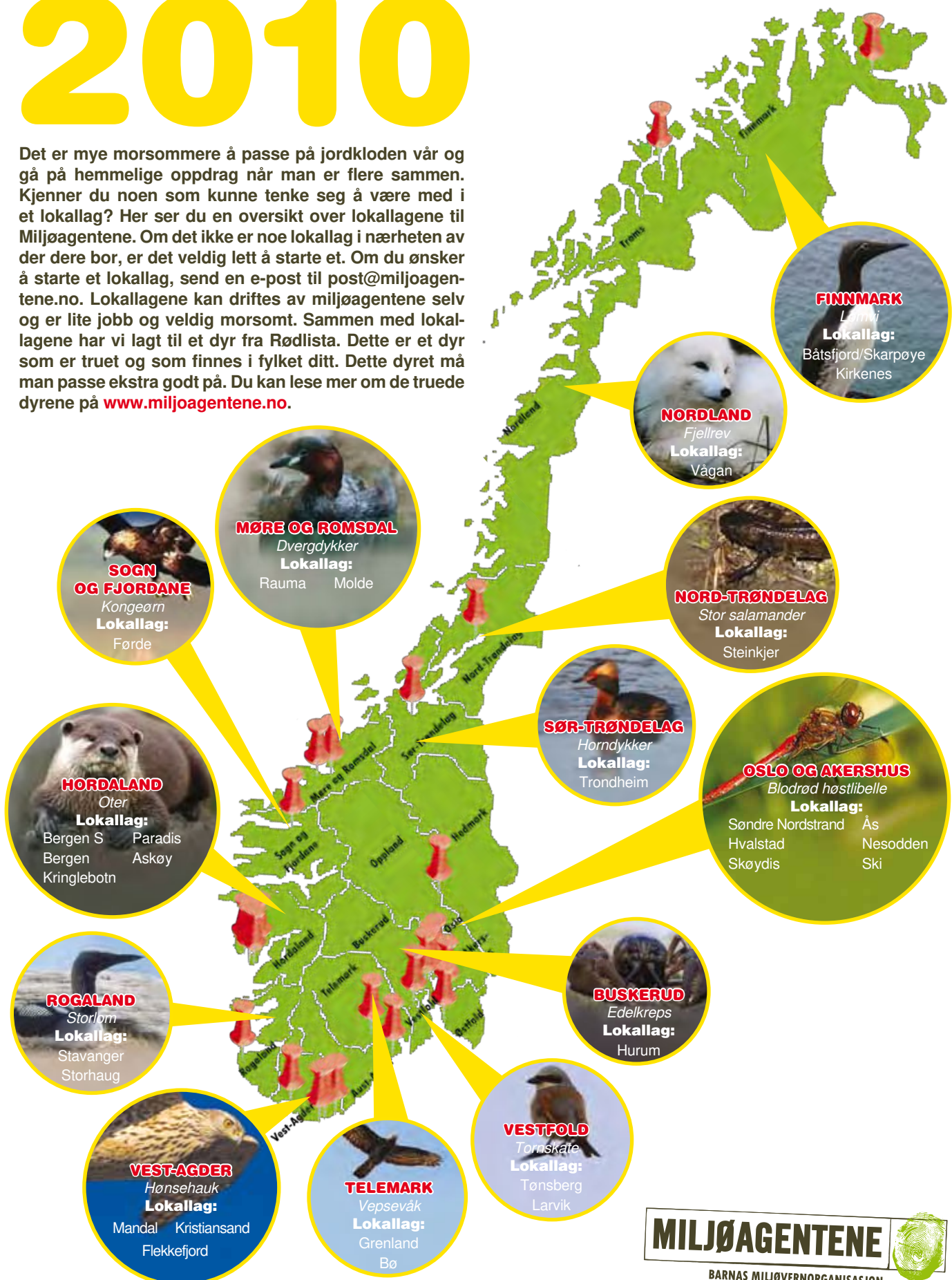
Ingen har varmet mennesker med bruk av vannbåren varme like lenge som oss

SGP VARMETEKNIKK AS
67 52 21 21 www.sgp.no

LOKALLAGSKART 2010

Det er mye morsommere å passe på jordkloden vår og gå på hemmelige oppdrag når man er flere sammen. Kjenner du noen som kunne tenke seg å være med i et lokallag? Her ser du en oversikt over lokallagene til Miljøagentene. Om det ikke er noe lokallag i nærheten av der dere bor, er det veldig lett å starte et. Om du ønsker å starte et lokallag, send en e-post til post@miljoagentene.no. Lokallagene kan driftes av miljøagentene selv og er lite jobb og veldig morsomt. Sammen med lokallagene har vi lagt til et dyr fra Rødlista. Dette er et dyr som er truet og som finnes i fylket ditt. Dette dyret må man passe ekstra godt på. Du kan lese mer om de truede dyrene på www.miljoagentene.no.

MILJØAGENTENE

BARNAS MILJØVERNORGANISASJON

Er jeg medlem?

**Sammen står vi
sterkere i kampen
for natur og miljø.**

**Bli med i
naturvernfamilien!**

Foto: Kristin Kværnsveen

**Familiemedlemskap:
Melder du inn hele familien, får ett barn
gratis medlemskap i Miljøagentene!**

For å inngå familiemedlemskap kan du

- Fylle ut skjemaet på www.naturvernforbundet.no/medlem
- Sende e-post til medlem@naturvern.no
- Ringe oss på telefon 23 10 96 33

Husk å oppgi navn og fødselsdato på alle som skal bli medlem. Husk også å si fra dersom et barn skal ha gratis medlemskap i Miljøagentene.

**Norges
Naturvernforbund**
Friends of the Earth Norway

FOTO: KRISTIAN VINKENES/Flickr.com

Rondane, 1962: Norges første nasjonalpark blir etablert i Rondane, en stor seier for Norges Naturvernforbund. Parken ble opprettet for å ta vare på et stort, sammenhengende og nokså urørt fjellområde, med kulturminner, særpregede geologiske forekomster og villrein. Nasjonalparken ble utvidet i 2003, og omfatter nå 963 kvadratkilometer i kommunene Dovre, Sel, Nord-Fron, Sør-Fron, Ringeby, Folldal og Stor-Elvdal. Rondeslottet er den høyeste toppen i området (2178 moh), tett fulgt av Storronden (2142 moh). Nasjonalparken omfatter i alt 10 topper over 2000 meter.

2004: Dinosaurisk moro

Denne dinosauren ble i 2004 utplassert på gata for å mane til oppmerksomhet rundt klimaendringene. Norges Naturvernforbund var, sammen med mange andre miljøorganisasjoner, med på den europeiske kampanjen.

1991: Miljø-rockeopera

— Jeg hadde ikke tenkt å mene noe om miljøvern i det hele tatt. Det er noe ekkelt med kunstnere som kaster seg på motebølger. Men plutselig forsvant avstanden til stoffet. RIFT-ideen ble født, tankene og musikken kom. Tankene og musikken har blitt til en dobbelt-LP, og til høsten blir forestillingen oppført i Oslo, Bergen og Trondheim, forteller komponist Kjetil Bjørnstad.

Intervju, *Natur & miljø* 3-1991

Å tenke stort tar ikke mer plass

INTEGRAL & BILLAGT

Å velge bil etter behov er en annen stor tanke som flere av oss bør leke med. Yaris, Aygo og iQ er store små biler med lave utslipp som vi nå har gode tilbud på.

Toyota iQ

A <100

Veil. lev Oslo: iQ fra kr 163.100,- inkl. frakt-, lev.- og reg omk. kr 8.500,-. Forbruk blandet kjøring: 0,431/l, utslipp CO₂: 99 g/km. Leveres med Toyota Eurocare. Avbildet modell er med ekstrautstyr. Med forbehold om trykkfeil.

A	<100
B	101-120
C	121-150
D	151-165
E	166-185
F	186-205
G	206+

Kaizen betyr kontinuerlig forbedring og er vår filosofi. Vi bruker store ressurser på å redusere bilenes miljøpåvirkning. I produksjon, kjøring og etter bilens levetid. Vi er nå først ute med miljøklassifisering av biler i Norge. Dette er allerede innført i Sverige og sørger for å tydeliggjøre bilers miljøpåvirkning.

Energimerkingen er basert på EU-direktivet 1999/94/EC, og modell fra Konsumentverket i Sverige.

**Today
Tomorrow
Toyota**

Ettersendes ikke ved varig adresseendring.
Returadresse:
Natur & miljø, Grensens 9b, 0159 Oslo

B-Economique
NORDE

Hverdagshuksus for de aller minste.

Vi har mange myke babyprodukter for kosestunder.
Uparfymerte, Svanemerkede og så milde at du kan
bruke dem hver dag. Les mer på libero.no

Libero